

TALLINNA ÜLIKOOL
Haridusteaduste Instituut
Andragoogika ja täiskasvanuhariduse valdkond

Gertha Teidla-Kunitsõn

TÄISKASVANUTE ÕPIKOGEMUSED FOORUMTEATRIST

Magistritöö

Juhendaja: Halliki Põlda, MA

Tallinn 2018

Instituut Haridusteaduste instituut		Valdkond: Andragoogika ja täiskasvanuhariduse valdkond
Töö pealkiri Täiskasvanute õpikogemused foorumteatrist		
Töö liik Magistritöö	Kuu ja aasta Mai, 2018	Lehekülgede arv: 65 Allikad: 70 Lisad: 1
Magistritöö eesmärgiks on uurida, kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit ning kas ja kuidas on foorumteatri kogemus seotud õppimisega. Uurides täiskasvanute õpikogemusi foorumteatrist, loob see suuremat tõendus põhisust foorumteatri meetodile, võimaldades seeläbi ka suuremat kasutamist täiskasvanuhariduse valdkonnas. Magistritöös püstitatud probleem tuleneb teadmise puudumisest, milline on täiskasvanute kogemus foorumteatrist. Uurimistöö teoreetiline raam põhineb Albert Bandura sotsiaalse õppimise teorial, millest lähtuvalt toimub õppimine kas läbi inimese enda vahetu kogemuse või läbi teiste käitumise vaatluse (Bandura, 1977, 3). See teooria toetab foorumteatri ülesehitust ja põhimõtteid, kus publikul on võimalik muuta esitatud narratiivi läbi endapoolsete sekkumiste või vaadates teiste poolt ellu viidud käitumismuudatusi (Rae, 2013). Lisaks kirjeldan magistritöö teoreetilises osas kogemust ja õppimist, foorumteatrit ning rõhutute teatri süsteemi, kuhu foorumteater kuulub. Uurimisküsimustest ja – eesmärgist lähtuvalt on tegu fenomenoloogilise uurimistööga, mis toetub sotsiaalkonstruktivistlikule paradigmale ning mis uurib täiskasvanute tähendusi ja arusaamu kogemusest ning selle kogemuse seostamisest õppimisega. Fenomenina vaatlen magistritöös kogemusi foorumteatrist. Kvalitatiivse andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud paarisintervjuusid. Andmeanalüüsi meetodina kasutasin empiirilise materjali analüüsimisel kvalitatiivset sisuanalüüsi. Tulemusena selgus, et täiskasvanud kogevad foorumteatrit läbi emotsioonide, läbi konfliktide lahendamise ning läbi muutuste, mida need kogemused on loonud neis. Foorumteatri kogemuse ja õppimise vahel nähakse tugevat seost, õpitakse nii suhtumisi-hoiakuid kui ka oskusi.		
Võtmesõnad: Foorumteater, sotsiaalne õppimine, sotsiaalse õppimise teooria, kogemus, fenomenoloogia		
Töö autor: Gertha Teidla-Kunitsõn	allkiri:	
Kaitsmisele lubatud: Juhendaja: Halliki Põlda	allkiri:	

Institute School of Educational Sciences		Field Andragogy and Adult Education
Title Adult's learning experiences in forum theatre		
Classification Master Thesis	Month and year May, 2018	Number of pages: 65 Sources: 70 Appendix: 1
Abstract The aim of the master thesis is to explore how adults experience forum theatre and if and how is that experience linked to learning. Researching adult's learning experiences in forum theatre creates a greater evidence-base for forum theatre, allowing wider use of forum theatre in adult education field. The problem addressed in master thesis is related to not having a knowledge, what is the experience of adults in forum theatre. Theoretical frame of the research is based on Albert Bandura's social learning theory, according to which learning occurs through the direct experience of the person or through the observation of other's behaviour (Bandura, 1977, 3). This theory supports the structure and principles of forum theatre, where the audience has a chance to change the narrative presented to them by making interventions themselves or observing interventions presented by others (Rae, 2013). In addition, in the theoretical part I explain the experience and learning, forum theatre and the system of the theatre of the oppressed, where forum theatre derives from. Based on the research questions and the objective, it is a phenomenological research that relies on social constructivist paradigm, exploring the meanings and understandings of adult experiences in forum theatre and associating this experience to learning. In this thesis I will look experience of the forum theatre as a phenomenon. As a qualitative data collection method, I used half-structured paired interviews. For data analysis method I used qualitative content analysis, which showed that adults experience forum theatre through emotions, conflict solving and through changes it has created in them and others, who have experienced forum theatre. The link between the experience and learning is seen very strongly, new attitudes and skills are learnt through forum theatre.		
Keywords: Forum theatre, social learning, social learning theory, experience, phenomenology		
Author: Gertha Teidla-Kunitsõn	Signature	
Allowed to defend		
Supervisor: Halliki Põlda	Signature:	

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILINE ALUS	9
1.1. Sotsiaalset õppimist kirjeldav teoreetiline alus.....	9
1.2. Foorumteatri kujunemine ja rakendamisvõimalused	13
1.2.1. Foorumteater Eestis	16
1.2.2. Ülevaade foorumteatrist ja teistest rõhutute teatri meetoditest.....	18
1.2.3. Rõhutute teatri, sh foorumteatri kriitika	21
1.2.4. Foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria ühisosa	22
1.3. Kogemuse konstrueerimine ja õppimise mõiste kirjeldus	23
2. UURIMISMEETODI JA VALIMI KIRJELDUS	28
3. EMPIIRILISTE ANDMETE ANALÜÜSI TULEMUSED.....	32
3.1. Kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit?	32
3.1.1. Emotsioon	33
3.1.2. Konfliktide lahendamine	35
3.1.3. Kogemust kirjeldav metafoorid.....	36
3.1.4. Muutus iseendas.....	37
3.1.5. Muutus teistes.....	37
3.1.6. Narratiivid	38
3.2. Kas ja kuidas seostavad täiskasvanud foorumteatrist saadud kogemusi õppimisega?	39
3.2.1. Suhtumised ja hoiakud	40
3.2.2. Teadmised-oskused	42
3.2.3. Õppimiskohad	43
3.2.4. Sotsiaalne õppimine	46
3.2.5. Sotsiaalsed suhted.....	48

3.2.6. <i>Juhendamine</i>	49
3.2.7. <i>Huvipõhine</i>	50
3.3. Kuidas kirjeldavad täiskasvanud oma õpikogemusi foorumteatris?.....	50
3.3.1. <i>Emotsioonipõhine õpikogemus</i>	51
3.3.2. <i>Protsessipõhine</i>	51
4. EMPIIRILISE MATERJALI ANALÜÜSI KOKKUVÕTE	53
5. ARUTELU, JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD	55
ALLIKAD.....	58
LISA 1. POOLSTRUKTUREERITUD INTERVJUU KAVA	65

SISSEJUHATUS

Me kõik peame tegema teatrit – et saada teada, kes me oleme ja et avastada, kes me olla võiksime (Boal, 2006, i). Nii kirjeldab Augusto Boal, foorumteatri looja ja 2008. aasta Nobeli rahupreemia laureaat, miks me mitte ainult ei võiks, vaid lausa peaks teatrit tegema (Piekkari, 2005, 15; Duffy & Vettraino, 2010, 272). Foorumteater jõudis esmakordselt Eestisse 1999. aastal (VAT Teater, 2012), olles tänaseks Eestis rakendatud juba ligikaudu 20 aastat. Sellele vaatamata ei ole foorumteatrit täiskasvanute kogemusest lähtuvalt uuritud, jättes selle meetodi mõju ja tulemuslikkuse täiskasvanuhariduse kontekstis kirjeldamata.

Uurides foorumteatrit sotsiaalse õppimise teooriast lähtuvalt, aitab see mõista, kuidas on omavahel seotud foorumteater ja sotsiaalne õppimine. Teisalt toob foorumteater esile, kuidas sotsiaalse õppimise teooria praktikas toimib. Foorumteater lubab inimesel hinnata nii enda kui ka teiste käitumisi ja selle tulemeid, vastavalt millele viiakse ellu ka muudatusi inimese käitumises (Howard, 2004). Samal moel pakub käitumuslike muudatusi sotsiaalse õppimise teooria – läbi vaatluse ja analüüsi. Sellest tulenevalt sobitub sotsiaalse õppimise teooria foorumteatri tõekspidamiste ja põhimõtetega, üksteist täiendades.

Foorumteatrilased uuringud on küll Eestis läbi viidud, ent enamik neist keskenduvad (kooli)noortele ja sotsiaalsetele probleemidele, jättes täiskasvanud sihtgrupina pigem kõrvale. Teadaolevalt on tänaseks koostatud vaid üks magistritöö, mis on välja antud ka raamatuna (Velberg, 2008) ning mis uuris foorumteatri rakendamise võimalusi koolivägivalla ennetustöö näitel. Lisaks uuris minu bakalaureusetöö (2013) foorumteatrit jõustamismeetodina tööks noorte täiskasvanutega ja koostatud on veel üks seminaritöö foorumteatri teooriast ja praktikast (Schvede, 2012), üks rakenduskõrghariduse lõputöö foorumteatri meetodi rakendamisest sotsiaalsete probleemide ennetustöös Narva koolides (Kalinkina, 2013) ja üks varasem kursusetöö (Raid, 2000), mis uuris foorumteatri võimalikkust Eestis. Lisaks on uuritud foorumteatrit kui aktiivõppe meetodi rolli sotsiaalsete probleemide käsitlemisel noorsootöös (Kask, 2014) ning leidub ka draamaõppealaseid uuringuid, mis osaliselt kajastavad foorumteatrit (Hallik-Vilu, 2017; Miller, 2016). Ükski nimetatud foorumteatri uuringutest Eestis ei ole uurinud täiskasvanute (õpi)kogemusi foorumteatris. Sellest tulenevalt ei ole teada, milline on täiskasvanute kogemus

foorumteatrist ning kuidas seovad täiskasvanud seda kogemust õppimisega, mis on omakorda aluseks magistritöö probleempüstitusele. Nii on töö eesmärgiks uurida täiskasvanute õpikogemusi foorumteatrist, läbi mille selgub kas ja kuidas on foorumteatri kogemus seotud õppimisega.

Foorumteatri meetodi uurimine täiskasvanuhariduse kontekstis aitab luua parema arusaamise selle rakendamise võimalikkusest ja kasulikkusest. See loob võimaluse mõista, kas täiskasvanud seovad foorumteatri kogemust õppimisega ning kuidas see seos loodud on. Mõistes, kuidas seostavad täiskasvanud enda foorumteatri kogemusi õppimisega, pakub see foorumteatri näol ka võimalikku tehnikat ja meetodit, mida täiskasvanuhariduses kasutada.

Olen foorumteatriga seotud olnud alates 2009. aastast, olles tänaseks nii foorumteatri koolitaja, läbiviija kui ka foorumteatri grupi juhendaja. Foorumteatri meetodi omandamine algas VAT Teatri juures tegutsevast foorumteatri grupist, ent läbi aastate olen osalenud nii siseriiklikel kui ka rahvusvahelistel foorumteatri juhendajate koolitustel, viinud läbi arvukalt koolitusi, töötubasid ja etendusi ning uurinud foorumteatrit jõustamismeetodina noorte täiskasvanute näitel. Tänapäevaks olen MTÜ Foorumteater liige ja koolitaja. Oma kogemusest lähtuvalt on minu huviks uurida, kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit ning kuidas seotakse antud kogemus õppimisega.

Uurimistöö teoreetiline raamistik põhineb Albert Bandura sotsiaalse õppimise teoorial. Sotsiaalse õppimise teooriast lähtuvalt toimub õppimine kas läbi inimese enda vahetu kogemuse või läbi teiste käitumise vaatluse (Bandura, 1977, 3). See teooria toetab foorumteatri ülesehitust ja põhimõtet, kus publikul on võimalik muuta esitatud narratiivi läbi endapoolsete sekkumiste või vaadates teiste poolt ellu viidud käitumismuudatusi (Rae, 2013). Lisaks avab magistritöö teoreetiline osa foorumteatrit, selle kujunemist ja rõhutute teatri süsteemi, kuhu foorumteater kuulub, samuti on toodud ülevaade kogemusest ja õppimisest.

Uurides täiskasvanute kogemusi foorumteatrist ja nende seostamist õppimisega, loob magistritöö teadmise sellest, milline on täiskasvanute õpikogemus foorumteatrist. Selleks on magistritöös püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit?
2. Kas ja kuidas seostavad täiskasvanud foorumteatrist saadud kogemusi õppimisega?
3. Kuidas kirjeldavad täiskasvanud oma õpikogemusi foorumteatris?

Magistritöös toetun sotsiaalkonstruktivistlikule paradigmale. Nii sotsiaalkonstruktivistliku lähenemise, foorumteatri meetodi kui ka sotsiaalse õppimise teooria puhul omab suurt rolli sotsiaalne keskkond ja sotsiaalsed suhted. Arvestades, et magistritöö fookuses on kogemus, mis on konstrueeritud foorumteatris osalevate täiskasvanute poolt, on sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine sobilik, sarnanedes maailmavaateliselt magistritöös käsitlevatele teemadele. Uurimisküsimustele vastamiseks kasutan uurimismeetodina fenomenoloogilisele uuringule vastavalt kvalitatiivseid andmekogumismeetodeid, andmeanalüüsiks kvalitatiivset sisuanalüüsi.

Magistritöö ülesehitus jaguneb kaheks osas. Töö esimene, teoreetiline osa avab Albert Bandura sotsiaalse õppimise teooriat, kirjeldab foorumteatri ülesehitust ja põhimõtteid ning uurib kogemuse ja õppimise tähendust. Magistritöö teises osas kirjeldan andmete kogumise ja analüüsi protsessi ning esitan analüüsist lähtuvalt täiskasvanute õpikogemusi foorumteatrist. Andmete analüüsile järgnev peatükk toob välja magistritöö tulemused, järeldused ja ettepanekud.

Magistritöö on suunatud kõikidele täiskasvanutega töötajatele, koolitajatele ja foorumteatri rakendajatele ning draamapedagoogika huvilistele.

Täna väga oma juhendajat Halliki Põldat tema alatise ja igakülgse abi ja toe eest. Samuti tänan kõiki intervjueeritavaid, kes olid valmis magistritöö eesmärgil avama enda isiklike kogemusi foorumteatrist.

1. TEOREETILINE ALUS

Magistritöö teoreetiline alus jaguneb kolmeks alapeatükiks: sotsiaalne õppimine ja seda kirjeldav teooria; foorumteater ning kogemus ja õppimine. Albert Bandura sotsiaalse õppimise teooria loob sobiliku tausta foorumteatrile, põhinedes samadel seisukohtadel. Mõistmaks täiskasvanute õpikogemusi foorumteatrist on vajalik eelnevalt kirjeldada, mis on foorumteater ning mida tähendab kogemus ja õppimine.

Sotsiaalse õppimise teooria osas keskendun sotsiaalse õppimise teoreetilisele alusele. Foorumteatri alapeatükis kirjeldan foorumteatrit, selle kujunemist ja rõhutute teatri süsteemi, kuhu foorumteater kuulub. Foorumteatri kirjeldamisel toetun peamiselt foorumteatri looja – Augusto Boal'i materjalidele, kasutades ka Eesti ühe pikemaajalise foorumteatri rakendaja – Mari-Liis Velbergi tööd ja teisi uuringuid, mis kajastavad foorumteatrit. Foorumteatri peatüki lõpus kõrvutan sotsiaalse õppimise teooria protsessi foorumteatri etenduse etappidega – sel moel joonistuvad välja otsesed seosed Boal'i foorumteatri ja Bandura teooria vahel.

Teoreetilise aluse kolmandas osas kirjeldan kogemuse tähendust, kuidas kogemust konstrueeritakse ning kuidas on kogemus seotud õppimisega. Samuti toon siinkohal välja seosed foorumteatri, kogemuse ja õppimise vahel.

1.1. Sotsiaalset õppimist kirjeldav teoreetiline alus

Haridussõnastik kirjeldab sotsiaalset õppimist (*social learning*) kui „õppimine jäljendamise teel, sageli eeskuju ühekordsel nägemisel või ühistegevuses“. Sellest järeldub, et sotsiaalse õppimise toimumise eelduseks on vähemalt kahe inimese kohalolu, kus ühe inimese käitumine on eeskuju, mida vaadeldakse ja jäljendatakse või viiakse ellu ühistegevust.

Albert Bandura sotsiaalse õppimise teooria kohaselt on käitumised, mida saab õppida läbi otsese kogemuse, õpitavad ka läbi vaatluse. Nii on enamus inimese käitumisest õpitav sotsiaalselt läbi modelleerimise (*modeling*). (Trope, 2016). Modelleerimine

tähistab käitumuslikku, kognitiivset ja afektiivset muutust, mis tuleneb ühe või enama (käitumis)näite vaatlusest. Ajalooliselt oli modelleerimine võrdsustatud imiteerimisega, kuid modelleerimine on kaasavam kontseptsioon, kui on seda imiteerimine. (Schunk, 2012, 123). Kuna foorumteatri ideoloogiast tulenevalt on modelleerimine antud kontekstis sobilikum, kui on seda imiteerimine, kasutan uurimistöös modelleerimise mõistet.

Sotsiaalse õppimise teooria rajaja Albert Bandura sõnul põhineb sotsiaalne õppimine paljuski tavapärasel või suunatud vaatlusel, mis keskendub teiste inimeste käitumisele igapäevastes situatsioonides (Bandura, 1977, 39). Haridussõnastiku poolt välja toodud definitsiooni puhul tähistab tavapärane või suunatud vaatlus eeskuju jälgimist, kui ka ühistegevuses osalemist, mille käigus õppimine toimub. Teooria eelduseks on, et inimese käitumine on tulem kahe faktori koosmõjust – inimesest ja situatsioonist – ning see ei ilmne kunagi vaid ühest faktorist (Hanna, Crittenden & Crittenden, 2013). Läbi vaatluse kujundab inimene idee sellest, kuidas uusi käitumisi teostatakse ning hiljem, kui on tekkinud selleks sobiv juhus, juhindub inimene saadud ideest oma käitumise kujundamisel (Bandura, 1977, 22). Sarnast ideed kannab ka foorumteater, mille looja Augusto Boal (1998, 9) toob välja, et läbi erinevate asenduste (vt pt 1.2 foorumteatri kujunemine ja rakendamisevõimalused) foorumteatris katsetatakse erinevaid strateegiaid ja võimalike käitumismudeleid probleemi lahendamiseks. Schunk (2012, 122) lisab, et asjaolu, kas inimene kasutab vaatluse käigus omandatud või mitte, sõltub teguritest nagu motivatsioon ja huvi, stiimul rakendamiseks, tajutud vajadus, füüsiline seisund, sotsiaalne surve ja konkureerivad tegevused.

Bandura (1977, 24) eristab sotsiaalse õppimise teoorias neljaosalist protsessi:

1. Märkamine,
2. säilitamine, salvestamine,
3. (motoorne) jäljendamine,
4. motivatsioon.

Tegemist on järjestatud protsessidega, mille puhul toimub liikumine esimesest (märkamine) protsessist teise (säilitamine), sealt edasi kolmandasse (jäljendamine) ja neljandasse etappi (vt Joonis 1, lk 11).

Joonis 1 Sotsiaalse õppimise teooria mudel

Esimene protsess – märkamine – määrab selle, millele vaatleja keskendub modelleerimise jälgimisel ja mida vaatleja sellest endaga kaasa võtab (Bandura, 1977, 24). Selles protsessis joonistub ka välja kahe faktori – inimene ja situatsioon – omavaheline kooslus ning selgub, miks ei ole sotsiaalse õppimise teooria kohaselt võimalik luua uut käitumist vaid ühe nimetatud faktori põhjal.

Säilitamise ehk salvestamise protsess tähendab esimese protsessi käigus märgatu ja kogetu säilitamist (Hanna jt 2013). Et inimene saaks kasu mudeldatud käitumistes ka siis, kui antud mudelid ei ole enam kättesaadavad, peab ta mudeldatud „vastused“ talletama oma ajus sümbolite kujul. Tõlgendades oma märkamised sümboliteks, talletuvad ajutised mudeldused inimese püsimälu. Just inimese arenenud sümboliseerimisvõime on see, mis lubab tal õppida käitumist paljuski vaid vaatlusest. (Bandura, 1977, 25).

Säilitamisele järgneb jäljendamise protsess. Selles protsessi osas toimub motoorne jäljendamine. Jäljendamine tugineb märkamise etapis keskendunud osale ning säilitamise protsessis salvestatud käitumise taasesitamisele olukorras, kus esialgselt vaadeldud käitumine ei ole enam kättesaadav. Jäljendamise protsessis tõlgendatakse varasemates etappides märgatud ja salvestatud info sobilikeks tegudeks ehk käitumuslikeks taasesitusteks. Selle saavutamiseks peab inimene eelnevalt organiseerima nähtud mudeldused nii ruumilise kui ka ajalise vastavuse alusel. (Bandura, 1977, 27).

Sotsiaalse õppimise teooria neljas protsess hõlmab endas motivatsiooni. Sotsiaalse õppimise teooria eristab omandamist ja sooritamist, kuna inimene ei

rakenda kõike, mida ta õpib. Suurema tõenäosusega omandatakse mudeldatud käitumine, mis toob tulemuse, mida ka inimene ise hindab. Eelistatud on käitumismudelid, mida tajutakse tõhusate ja toimivatena, võrreldes nende käitumismudelitega, milles nähakse negatiivseid tagajärgi. Inimese hinnang iseenda käitumisele on samuti teguriks, mis mõjutab vaatluse käigus õpitud käitumiste sooritamist. Kuna vaatluspõhist õpet juhivad mitmed (individuaalsed) faktorid, ei tekita mudeldamised, ka silmapaistvamad, sarnast käitumist teistes. (Bandura, 1977, 29). Kui vaatlejale mudeldatakse erinevaid käitumisi, kombineerib vaatleja kõikide nähtud mudelduste pealt ühe sulami, mis erineb üksikutest mudeldatud käitumistest ning koosneb iga nähtud mudelduse osadest (Bandura, Ross & Ross, 1963). Siit ilmneb ka sarnasus foorumteatri etendustega (vt pt 1.2), kus katsetatakse erinevaid käitumismudeleid, leidmaks võimalikult mitmeid ja toimivaid käitumusviise, mis lahendaksid publikule esitatud narratiivis esinenud probleemi. Kõikidel publikuliikmetel on võimalik pakkuda ja ette näidata enda nägemus käitumisest, mis lahendaks konflikti. Selle tulemusena modelleeritakse erinevaid käitumismudeleid kõikidele publikuliikmetele, kes saavad seejärel ise otsustada, missugusele modelleeritud käitumisele nad kõige enam soovivad keskenduda ja mida nad endaga n-ö foorumteatri etendusest kaasa võtavad.

Kuigi sotsiaalse õppimise teooria on oma olemuselt laialt kasutatav ja rakendatav, on sellel ka omad puudused. Kui sotsiaalse õppimise teooria väidab, et käitumisi õpitakse läbi vaatluse ja jäljendamise, ei arvesta see indiviidide geneetilist erinevust, vaimset tervist jt psühholoogilisi tingimusi, mis võivad viia antisotsiaalse kui ka agressiivse käitumiseni (Burdick, 2014). Sellest võib ka järeldada, et inimesed, kes kannatavad näiteks psüühikahäirete all, ei saavuta sotsiaalse õppimise vahendusel soovitud eesmärki. Sellest tulenevalt võib teooria välistada teatud sihtgrupid, mille puhul ei leiaks teooria rakendust.

Lisaks kannab sotsiaalse õppimise teooria endas nii võimalust kui ka ohtu. Seda näitas ka Bobo nuku eksperiment (Bandura jt 1963), kus läbi vaatluse omandasid lapsed vägivaldset käitumist. Siit järeldub, et sotsiaalse õppimise käigus õpitud käitumine sõltub modelleeritavast ja vaadeldavast käitumisest, mitte pelgalt hea või halva käitumise eristamisest.

Arvestades, et sotsiaalne õppimine saab toimuda vaid kahe faktori koosmõjul – inimene ja situatsioon (Hanna jt 2013), on igapäevaelu täis võimalusi õppimiseks. Selle varjuküljeks on aga teadmine, et iga inimene saab ise valida, missugust käitumist ta läbi vaatluse omandaks. Nagu eelnevalt kirjeldatud, sõltub vaadeldava käitumise jäljendamine mitmetest faktoritest (motivatsioon, huvi, stiimul jne) ja sellest tulenevalt ei ole võimalik eeldada, et läbi vaatluse omandatud käitumine ka kunagi rakendust leiaks. Sellest tulenevalt on keeruline hinnata, kuivõrd palju õpitakse läbi vaatluse ja salvestamise või missugust käitumist üldse vaadeldakse.

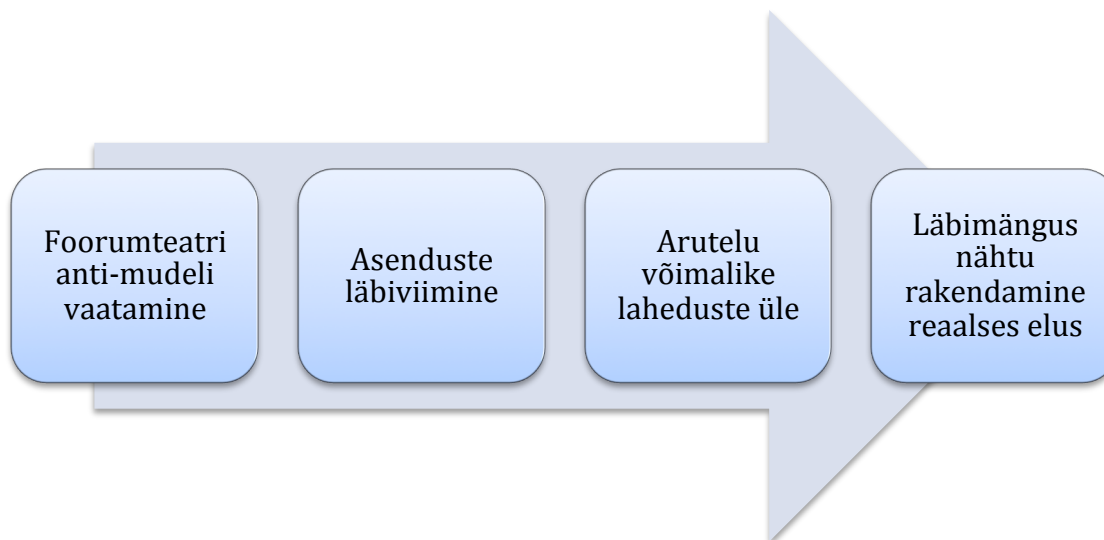
Kriitikale vaatamata pakub sotsiaalse õppimise teooria põhjalikku selgitust inimese käitumisele ja sellele, kuidas käitumised kujunevad. Läbi viidud uuringud ja teadustööd (Bandura 1977; Bandura & McDonald 1963; Bandura jt 1963; Chartrand & Bargh, 1999; Salomon & Perkins, 1998) näitavad, et inimesed õpivad läbi käitumise vaatlemise ja jäljendamise. Sarnaselt sotsiaalse õppimise teooriale on foorumteatri etendusel osalejatel võimalik jälgida erinevaid käitumismudeleid ja mudeldatud käitumisi salvestada ning hilisemas elus vajadusel jäljendada. Samuti aitab sotsiaalse õppimise teooria foorumteatris aset leidvat õppimist selgitada ja mõista. Foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria vahel ilmnevad sarnasused on välja toodud ka Joonisel 3 lk 21. Foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria sarnasustest tulenevalt kasutan uurimistöös kriitikale vaatamata sotsiaalse õppimise teooriat.

1.2. Foorumteatri kujunemine ja rakendamisvõimalused

Cambridge Dictionary kohaselt tähistab sõna foorum (*forum*) olukorda või kohtumist, mille käigus saavad inimesed rääkida probleemist või küsimusest, mille osas on avalik huvi. Foorumi tähendusest lähtuvalt on mõistetav, kust tuleneb foorumteatri nimetus. Foorumteater on oma nimetuse saanud Vana-Rooma järgi, kus toimusid n-õ foorumid, mis tõid linnarahva kokku ning kus arutati linnaelanike jaoks olulisi probleeme ja küsimusi (Kareva, 2011).

Brasiilia lavastaja Augusto Boal'i loodud foorumteater on interaktiivne osalusteatri vorm, mis on osa Boal'i arendatud ja välja töötatud rõhutute teatri süsteemi (vt lk 18)

(Piekkari, 2005, 15). Foorumteater esitab publikule n-ö anti-mudelit: probleemset olukorda, mis lõpeb peategelase jaoks, tema pingutustele vaatamata, halvasti. Seejärel on igal publikuliikmel võimalik asuda peategelase rolli, kus tal on võimalik pakkuda läbi teatrimeetodite, omapoolseid ideid, soove ja strateegiaid (sotsiaalse õppimise teooria kohaselt käitumismudeleid) peategelase paremaks toimetulekuks. (Boal, 1998, 9; Velberg, 2008, 16). Foorumteatri etenduse protsessi illustreerib koostatud Joonis 2.

Joonis 2 Foorumteatri etenduse protsess

Boal (1998, 9) toob välja, et läbi erinevate asenduste katsetatakse erinevaid strateegiaid ja võimalike käitumismudeleid probleemi lahendamiseks. Sellest ilmneb otsene seos foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria vahel – erinevate asenduste katsetamisega luuakse vaatlejale erinevaid käitumuslike mudeldusi, mis viiksid probleemide lahendamiseni ning mida vaatleja saab jälgida, salvestada ning sobilikul hetkel ka jäljendada. Iga foorumteatri asendus põhineb indiviidi asetamisest sotsiaalsesse situatsiooni, mis on ka sotsiaalse õppimise teooria eelduseks. Leidmaks võimalike käitumisviise, mida hilisemas elus kasutada, on foorumteater peegeldus reaalsusest ja harjutus tulevikutegudeks. Foorumteatris oleme olevikus, kus elame uuesti läbi mineviku, loomaks tulevikku. (Boal, 1998, 9). Boal loob foorumteatriga seega võimaluse arutada sotsiaalseid, kuid konkreetseid probleeme läbi teatri (Howard, 2004).

Boali poolt loodud rõhutute teatri süsteemi (vt lk 18), kuhu ka foorumteater kuulub, alushüpoteesiks on veendumus, et kui inimene, kes kannatab rõhumise all, astub oma rõhumisele vastu teatraalses väljamõeldis, lubab see tal aktiveerida sarnase käitumise ka reaalses elus (Boal, 1995, 46). Rõhutute teatri meetodid, kaasa arvatud foorumteater, on loodud eesmärgiga saavutada muutus formaalse poliitika tasemel, kui ka sotsiaalse interaktsiooni kui ka isiklikul emotsionaalsel tasandil (Österlind, 2008).

Just foorumteatrit loetakse rõhutute teatri meetodite keskseks osaks (Flores, 2000), millest annab ka aimu selle paigutus rõhutute teatri süsteemi puul (Joonis 3, lk 21). Boali veendumus oli, et igasugune rõhumine saab alguse dialoogi asendumisega monoloogina (Schechner, Chatterjee & Boal, 1998).

Foorumteatrit on võimalik kogeda kahes erinevas, ent üksteisega seotud vormis: foorumteatri etendus ja foorumteatri töötuba. Viimase üheks väljundiks on omakorda foorumteatri etendus, kaasates etenduse loomisse töötoas osalejaid. Foorumteatri etenduste ja töötubade puhul on olulisel kohal kolm omavahel seotud rolli:

1. foorumteatri läbiviija ehk Jokker;
2. foorumteatri etenduse näitlejad;
3. foorumteatri töötoas või etendusel osalejad ehk (pealt)vaataja-näitleja (*spect-actor*) (Velberg, 2008, 16).

Foorumteatri läbiviija ehk Jokker on foorumteatri töötubade juhendaja, etenduste lavastaja ning läbiviija, kelle ülesandeks foorumteatri etenduste puhul on juhtida etenduse ettevalmistus- ja läbiviimisprotsessi, suhelda publikuga ning kehtestada reeglid, mille raames toimetatakse, vahendada laval toimuvat publikuga ning juhtida foorumteatris läbiviidavaid asendusi (Velberg, 2008, 16). Jokkeri eesmärgik on olla kogu protsessi käigus neutraalne ja hinnangutevaba, väljendamata ette valmistatud etenduse lahenduste osas teadmisi või arvamusi. Foorumteatri etenduste puhul omavad ekspertide rolli publikus osalejad, mis peab kajastuma ka Jokkeri lähenemises ja protsessi juhtimisel.

Foorumteatri näitlejad kehastavad foorumteatri etenduses erinevaid rolle ning on toeks Jokkerile etenduste ettevalmistamisel kui ka läbiviimisel. Kui Jokkeri puhul on tegu rolliga, kes vahendab suhtlust lava ja publiku vahel, siis näitlejad tavapäraselt sellesse protsessi ei sekku, kui just Jokker ise seda ei palu. Foorumteatri näitlejate üheks olulisemaks ülesandeks on viia ellu võimalikult realistlik vastumäng.

Boal nimetab foorumteatri etenduse publikut ingliskeelse mõistega *spect-actors* (Boal, 2006, 6), mis eesti keelde tõlgituna võiks tähendada (pealt)vaatajat-näitlejat (Velberg, 2008, 16). Foorumteatri etenduse käigus kutsutakse publikut üles astuma lavale ja asendama ühte tegelast etenduses, jagamaks sel moel oma mõtteid-ideid selle tegelase käitumise osas. Sellest tulenevalt omab foorumteatri etenduse pealtvaatajal ka näitleja roll, mida termin (pealt)vaataja-näitleja ka tähistab. Samal ajal kui (pealt)vaataja-näitleja muudab peategelase käitumist viisil, mis tema arvates aitaks olukorda lahendada, pakuvad teised näitlejad samaaegselt vastumängu. See tähendab, et vastavalt (pealt)vaataja-näitleja esitatud ideedele muutub etenduse kulg, lähtuvalt teiste näitlejate vastumängust – kas esitatud idee loob lahenduse või jätkub konflikt.

1.2.1. Foorumteater Eestis

Foorumteater jõudis esmakordselt Eestisse 1999. aastal, kui Soomest pärit koolitajad Micke Renlund ja Jouni Piekkari viisid läbi esimese foorumteatri koolituse Eestis (VAT teater, 2012). Sellest hetkest alates on VAT teatri juures tegutsenud ka foorumgrupp, mis viib läbi foorumteatri etendusi ja töötubasid koolides, noortekeskustest ja mujal (Eesti Päevaleht, 2005). Läbi aastate võib lugeda just VAT teatri foorumgruppi foorumteatri maastiku aktiivseimaks, seda Mari-Liis Velberg'i, Margo Tederi'i, Kadi Jaanisoo ja Piret Soosaar'e eestvedamisel (Kunitsõn, 2017, 8).

VAT Teatri Foorumgrupi juhtimisel on läbi viidud mitmeid projekte-eestvedamisi edendamaks foorumteatrit Eestis. Nii on kohtunud mitmete koolitajatega (Renlund, Piekkari, Dowsett), osaletud mitmetes projektides (ETV saade „Rusikas“) ja osaletud rahvusvahelistes koostööprojektides (Grundtvig, Drama Way, Drums for Peace).

2011. aastal loodi MTÜ Foorumteater, mis viib läbi foorumteatri koolitusi, töötubasid ja etendusi, tõlgib ja levitab foorumteatri materjale ning levitab rõhutute teatri teisi meetodeid, edendades seeläbi foorumteatri arengut Eestis. MTÜ Foorumteatri eestvedamisel on Eestis läbi viidud mitmeid rahvusvahelisi koolitusi, mis lisaks foorumteatrile on keskendunud ka teistele rõhutute teatri meetoditele. (Kunitsõn, 2017, 9).

Läbi aastate on Eestis läbi viidud kolm foorumteatri festivali. Samuti on mitmeid organisatsioone ja grupe, kes foorumteatrit rakendavad:

- Sindi Gümnaasiumi trupp;
- MTÜ NORA;
- Kanepi grupp Dramatiino;
- Tartu noortekeskuste foorumteatri trupp;
- MTÜ PAL Tartus. (VAT Teater)

Alates 2015. aastast tegutseb Tallinnas Von Glehni teatris Von Glehni Foorumteatri grupp, mis koondab endas erinevas vanuses foorumteatri huvilisi. Gruppi juhendavad MTÜ Foorumteatri koolitajad Nikolai Kunitsõn, Ann Kulasalu ja Gertha Teidla-Kunitsõn. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia poolt välja antud e-õpikus (2018, 25) on välja toodud, et Eestis kasutatakse foorumteatrit peamiselt noorte ja koolivägivalla probleemide raames, aga ka vanglates ja meditsiinasutustest.

Peamisteks foorumteatri meetodi sihtgruppideks on läbi aegade olnud noored, kooliõpilased ja õpetajad, sotsiaal- ja noorsootöötajad, tudengid, kinnipidamisasutusega seotud, kui ka harrastusteatri praktiseerijad (VAT Teater).

Väljaspool Eestit on rõhutute teatri, sh ka foorumteatri kasutamine olnud edukas teenusepakkumise valdkonnades. Näiteks hariduse, sotsiaaltöö, õenduse ja rahvatervise valdkonnad pakuvad mitmeid näiteid. (Powers, Duffy, 2016). Boali tööd on kohandatud ka töötamiseks rõhumistega ka grupis või pereteraapias, sest kuigi rõhutute teatri süsteemi võib vaadata kui radikaalselt poliitilist, on ta samal ajal ka terapeutiline (Barak, 2016).

1.2.2. Ülevaade foorumteatrist ja teistest rõhutute teatri meetoditest

Rõhutute teatri süsteemi kirjeldus ja mõistmine on oluline eeskätt seeläbi, et see pakub konteksti foorumteatrile ja selle sünnile. Sellest tulenevalt on allpool välja toodud lühike ülevaade rõhutute teatri süsteemist kui tervikust ja sellesse kuuluvatest meetoditest. Kuna foorumteater on süsteemi keskne osa, ei ole mõistlik käesolevast magistritööst rõhutute teatri osa välja jätta.

Augusto Boal'i rõhutute teater põhineb suuresti Paulo Freire rõhutute pedagoogikal. Sellele tuginedes arendas Boal rõhutute teatri süsteemi, tuntud ka kui rõhutute teatri puu (Joonis 3, lk 21), mis pakuks teatraalset ruumi inimestele kokku tulemiseks, kus harjutada nõu päriseluks, osaleda kriitilises dialoogis ning luua inimlikum keskkond. (Bhukanwala, 2014). Brasiilia lavastaja ja kirjanik Boal pühendas kogu oma töö sellele, et suurendada inimeste vabadust tegutseda ning luua muutusi (Österlind, 2008). Nii Freire kui ka Boal'i töö keskendus poliitilisele ja sotsiaalsele muutusele (McLaren, 1999; Österlind, 2008). Oma raamatus „Seadusandlik teater“ (1998, 129) kirjutab Boal Freire'ist kui oma viimasest isast, lisades, et koos Freire surmaga, kadus ka Boali viimane isa, jättes Boalile vaid vennad ja õed. Boal'i nägemus (pealt)vaataja-näitleja rollist on Freire haridusfilosoofia rakendamine praktikas (Flores, 2000).

Rõhutute teatri eesmärgiks on uurida teatraalseid meetodeid kasutades sotsiaalset ebaõiglust, võimusuhteid ja rõhumist ning pakkuda seeläbi vahendeid vabanemaks eelnimetatust. Läbi rõhutute teatri katsetatakse probleemilahendamist nii ühiskondlikul, grupi- kui ka indiviiditasandil. (Österlind, 2008).

Rõhutute teatri süsteemi loomine sai alguse 1971, kui Boal leiutas ajaleheteatri (*newspaper theatre*), mis oli ka esimeseks meetodiks rõhutute teatris (Buchleitner, 2010, 58). Ajaleheteater koosneb kümnest tehnikast, millega muudetakse ajakirjanduslik tekst teatristseenideks. Ajaleheteatri eesmärgiks on demüstifitseerida meedia teeseldud erapooletus. Boal uskus, et seni kuni meedia (ajalehed ja –kirjad, raadio ja TV) on majanduslikult sõltuvuses, jääb ta alati rahuldama just neid huve, mis on meedia rahastajal. (Boal, 2006, 5). Arvestades Brasiilias valitsenud repressiivset riigikorda 1960ndatel ja 70ndatel ning et Boal oli Brasiilias

tagakiusatud ja sellest tulenevalt ka pagendudes (Babbage, 2004, 1), on mõistetav ka tema meediakriitilisus.

Soovide vikerkaare (*rainbow of desires*) meetodi töötas Boal välja aastatel, mil ta oli pagenduses (Boal, 2006, 133). Soovide vikerkaare eesmärgiks on näidata, et inimese sisemise rõhumise päritolu, kui ka selle rõhumise püsivus, asub väljaspool inimest ennast – sotsiaalses elus. (samas, 5).

Foorumteater (*forum theatre*) on ilmselt kõige demokraatlikum meetod rõhutute teatri süsteemis, mis on ka enim levinud ja kasutuim võrreldes teiste meetoditega rõhutute teatri süsteemist (samas, 6).

Pilditeatri (*image theatre*) tehnikas keskenduvad osalejad enda väljendamisele läbi füüsilise keha, sealjuures rääkimata ja liikumata (Boal, 2002, 175). Pilditeater kujunes välja 1973. aastal, mil Boal töötas Peruu (samas, 174) ning mõistis seal olles, et üks ja sama sõna võib omada erinevate inimeste jaoks erinevaid tähendusi (samas, 175).

Nähtamatu teatri tehnika kohta ütleb Velberg (2008, 14): „Nähtamatu teater (*Invisible theatre*) on proovitud, läbimõeldud järjestatud sündmused, mida etendatakse rahva keskel, mittereaaalses ruumis. Haaratakse inimeste tähelepanu, kusjuures viimased ise ei tea, et nad vaatavad planeeritud etendust. See on üheaegselt teater reaalses elus ja reaalses ja –ruumis ja „näitlejad“ peavad täielikult vastutama selle eest, mis on „*show*“ tagajärjed.“.

Seadusandlik teater (*legislative theatre*) on kombinatsioon foorumteatrist ja parlamendi tavapärasest tööst. Seadusandliku teatri eesmärgiks on jõuda seaduseelnõudeni, mis oleksid sidusad ja elujõulised (Boal, 2006, 6). Läbi seadusandliku teatri meetodi kogus Boal ettepanekuid seadusandluse muudatusteks – nii jõuti ka tunnistajakaitse seaduse loomiseni Brasiilias (Boal, 1998, 104; Pratt & Johnston, 2007).

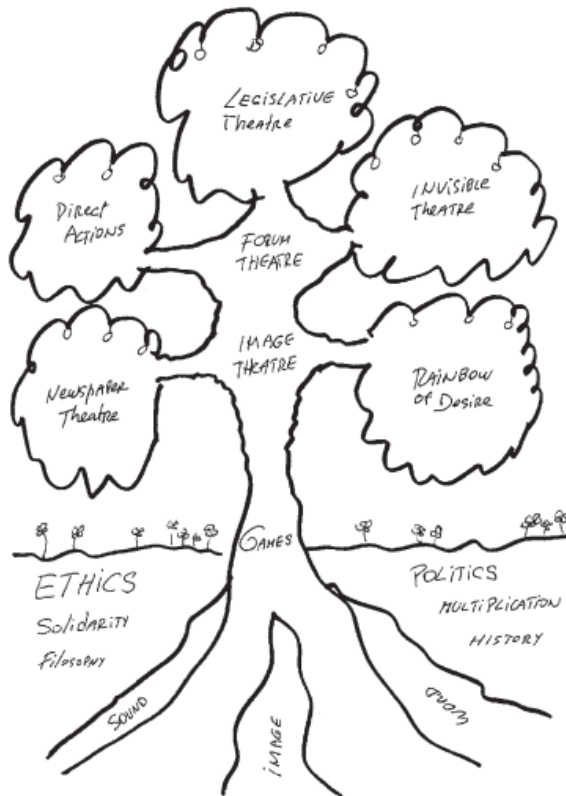
Otsene aktsioon (*direct action*) tähistab rõhutute teatri kontekstis teatraalsel viisil läbi viidud meeleväljendusi, proteste, marsse jmt (Boal, 2006, 6). Nii ajaleheteater,

seadusandlik teater kui ka otsesed aktsioonid on suunatud inimestele seismaks oma õiguste eest (Velberg, 2008, 14).

Mängud (*games*), mille leiab rõhutute teatri puu tüvelt (Joonis 3, lk 21), toovad Boali sõnul kokku kaks olulist omadust elust ühiskonnas. Nii nagu ühiskonnaski, on ka mängudel omad reeglid selleks, et mängu saaks mängida ning et ühiskond saaks toimida. Samuti omistab Boal mõlemale – mängudele ja ühiskonnale – loomingulise vabaduse, mis tagab selle, et kumbki ei keskenduks ainult kuulekuse teenimisele. Ilma reegliteta ei ole mängu, ilma vabaduseta ei ole elu. (Boal, 2006, 4).

Lisaks mängule ja meetoditele rõhutute teatri süsteemis, omistas Boal suurt olulisust ka rõhutute teatri puu nõ juurtele ja pinnasele. Boali jaoks moodustavad puu juured kolm rõhutute teatri süsteemist eraldamatut osa, mille kaudu maailma tajutakse: pilt (*image*), hääl (*sound*) ja sõna (*word*) (Boal, 2006, 4).

Maapind, mis rõhutute teatri süsteemi puud ümbritseb, kannab kahte eesmärki: levitamine (*multiplication*), mis peab silmas rõhutute teatri meetodite rakendajaid, kes meetodit levitavad ning eetika (*ethics*), millega seda tehakse (Boal, 2006, 4). Lisaks märkis Boal süsteemi joonisele ka solidaarsuse (*solidarity*), filosoofia (*philosophy*), poliitika (*politics*) kui ka ajaloo (*history*). Kõik nimetatud omab rõhutute teatri süsteemis rolli kas selle kujunemises, tingimustes, kus seda läbi viiakse, kui ka selles, kuidas seda läbi viiakse.

Joonis 3 Rõhutute teatri puu. Allikas: Boal, A. (2006). *The Aesthetics of the Oppressed*. United Kingdom : Routledge. Lk. 3

1.2.3. Rõhutute teatri, sh foorumteatri kriitika

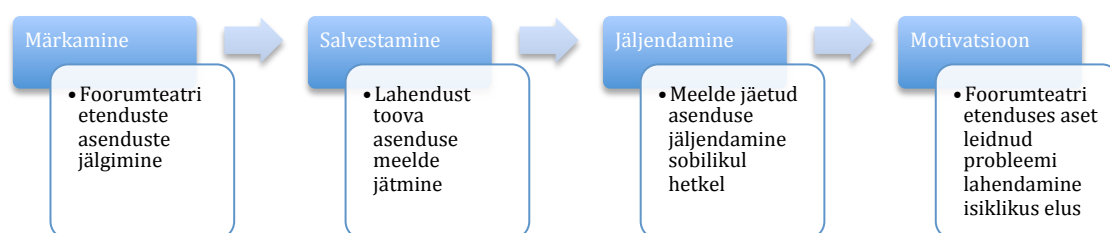
Üheks suurimaks kriitikaks rõhutute teatri süsteemi suunas peetakse asjaolu, et kuigi Boal'i meetodid on põnevad, tekitavad need ka palju frustratsiooni, kuna Boal ise jätab tehnika kasutajatele piisavalt palju vabadust. Lisaks on Boali kasutatavad tehnikad väga paindlikud ning sellest tulenevalt sõltub nende edukus just läbiviijast. (Howard, 2004). Sellest omakorda tuleneb olukord, kus foorumteatri praktikud ei kasuta oma kogemusi meetodi kohandamisel ja kasutamisel. Paljud praktikud eelistavad kasutada Boal'i loodud šabloonina, selle asemel, et seda osalejate vajadustele vastavaks vormida. (samas, 2004).

Davis ja O'Sullivan (2000) lisavad, et Boal on oma meetodites idealistlik ja erinevalt temast endast, on tema meetodid väga apoliitilised, keskendudes rohkem individuaalsele arengule, kuivõrd sotsiaalsele muutusele, mida Boal ise väidab end taotlemast.

Kriitikast tulenevalt on väga oluline, et Jokker oleks foorumteatris kogenud, mõistaks eetikat Jokkeri rolli taga ning hoomaks rõhutute teatri üldisemat eesmärki, milleks on uurida teatraalseid meetodeid kasutades sotsiaalset ebaõiglust, võimusuhteid ja rõhumist ning pakkuda seeläbi vahendeid vabanemaks eelnimetatust (Österlind, 2008).

1.2.4. Foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria ühisosa

Õpetades inimesi märkama oma käitumist ja selle sotsiaalset tagajärge, lubab foorumteatri etendus neil uuesti uurida oma käitumisi, hinnata selle plusse ja miinuseid ning teha oma käitumises täiendusi. Teisisõnu, etenduse tehnikad võivad julgustada inimese teadlikkust, mis viib isikliku muutuseni. (Howard, 2004). Siit järeldub, et rõhutute teatri kaudu, kuhu ka foorumteater kuulub, on inimesel võimalik kas ise või ka teiste käitumisi vaadeldes teha korrekture enda käitumises. Sama eesmärki taotleb ka sotsiaalse õppimise teooria. Nagu eelnevalt mainitud modelleerivad asendid foorumteatri etenduses erinevaid käitumisi, mida publikuks olija saab jälgida, salvestada ja tulevikus jäljendada. Pidades silmas, et iga foorumteatri asendus ehk iga modelleeritav käitumine leiab aset sotsiaalses situatsioonis (kahe või enama inimese vaheline konflikt), täidab see ka sotsiaalse õppimise teooria eelduse – inimese käitumine tuleneb kahest faktorist: inimene ja situatsioon (Hanna jt, 2013). Alljärgnev joonis (Joonis 4) toob välja sotsiaalse õppimise teooria etappide sarnasused foorumteatri etenduse protsessiga, kuvamaks teooria ja meetodi ühisosa, kus ülemine rida tähistab sotsiaalse õppimise teooria etappe ning alumine rida toob välja sarnase protsessi foorumteatri etenduse puhul.

Joonis 4 Foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria kattuvus.

Sellest ilmneb, et foorumteatri etenduse protsess ja sotsiaalse õppimise teooria etapid omavad oma sisult suurt kattuvust kogu oma ülesehituse ulatuses, mitte üksikutel hetkedel. Lisaks keskendub nii foorumteater kui ka sotsiaalse õppimise teooria inimeste käitumuslikele muudatustele (Bandura, 1977, 27; Boal, 1998, 9), taotledes seeläbi sama eesmärki. Sellest ilmneb, et sotsiaalse õppimise teooria pakub foorumteatri meetodile teoreetilist alust, millest lähtuda, samal ajal kui foorumteater toob sotsiaalse õppimise teooria praktikas esile.

1.3. Kogemuse konstrueerimine ja õppimise mõiste kirjeldus

Nii foorumteatri kui ka sotsiaalse õppimise teooria puhul on omavahel tihedalt seotud kogemus ja õppimine. Alustades sotsiaalse õppimise teoriast, ütleb Bandura, et käitumised, mida saab õppida läbi otsese *kogemuse*, on õpitavad ka läbi vaatluse (Trope, 2012). Foorumteatri puhul on otseseks kogemuseks asenduste läbiviimine, mille käigus otsitakse käitumismudeleid, mis loovad muutuse ning mille vaatlusel õpivad osalejaid uusi käitumisviise. Kogemuse ja õppimise olulisusest sotsiaalse õppimise teooria ja foorumteatri kontekstis tulenevalt avan alljärgnevalt kogemuse konstrueerimist ja õppimise kirjeldust.

Kogemust võib mõista kui interaktsiooni inimese ja maailma vahel (Hohr, 2012). Cambridge Dictionary kohaselt on kogemus (*experience*) protsess teadmiste või oskuste saamisest läbi tegevuse, vaatamise või tunnetamise. Eesti keele seletav sõnaraamat kirjeldab kogemust kui teadmist või oskust, mis on omandatud elus või tegevuses kogetu põhjal.

Kogemus on selgelt kompleksne, konstrueeritud „reaalsus“ (Fox, 2008), olles indiviidi perspektiivist vaadatuna interaktsioon maailmaga keha, sensoorse sisendi ja neuroloogilise töötlemise vahendusel, kus inimesed kogevad, tõlgendavad ja kujundavad saadud sõnumeid. Kogemus on mitmekihiline fenomen: inimesed tõlgendavad kogemusi läbi kultuurse, kognitiivse, alateadvuse ja sisemise tõlgendamise tasandite (Fox, 2008).

Tavapäraselt sisaldab kogemus:

1. tegevust, kus pannakse end proovile;
2. protseduuri tuvastamiseks või illustreerimaks tõde;
3. sündmuste, faktide vaatlemist, mida peetakse teadmise allikaks;
4. subjektiivselt vaadeldavat seisundit, sündmus, mis mõjutab;
5. sündmust, mis on leidnud aset indiviidi teadmises, kogukonnas, ühiskonnas jne;
6. teadmist, mis pärineb vaatlusest või teadmist, mis tuleneb millegi läbi tegemisest (Fox, 2008).

Viimast punkti silmas pidades seostub kogemus otseselt sotsiaalse õppimise teooriaga, kuna kogemus sisaldab ka teadmist, mis pärineb vaatlusest. Sellest järeldub, et sotsiaalse õppimise teoorias pakub ka vaadeldav käitumine kogemust selle vaatlejale.

Eduard C. Lindeman'i järgi on täiskasvanuhariduse eesmärgiks mõista kogemuse tähendust (Nixon-Ponder, 1995). Lindeman on kirja pannud ka neli täiskasvanuhariduse printsiipi, millest neljas keskendubki kogemusele: täiskasvanuharidus peaks asetama esmase rõhu õppija kogemusele (Nixon-Ponder, 1995).

Lindeman'i töödele avaldas mõju John Dewey haridussüsteem, milles on kesksel kohal samuti kogemus, mida Dewey nägi haridusliku tee alguspunktina, mitte tulemusena (Knowles, Holton & Swanson, 2011, 37). Dewey jaoks oli kogemuste ja õppimise juures kaks olulist põhimõtet:

1. jätkuvuse põhimõte: väärtuslik kogemus peab olema seotud varasema kogemusega ning sel peavad olema tagajärjed tulevasteks kogemusteks;
2. interaktsiooni põhimõte: väärtuslik kogemus on seotud transaktsiooniga indiviidi ja tema keskkonnaga (Dewey, 1938, 33).

Vastavalt Lachman'ile (1997) defineerivad enamik õpikuid õppimist kui suhteliselt püsivat muutust käitumises, mis tuleneb praktikast või kogemusest. Sellise definitsiooni näol on tegu väga baasilise, funktsionaalse definitsiooniga, selgitades õppimist kui kogemuse mõju käitumisele (Houwer, Barnes-Holmes, Moors, 2013).

Samal ajal ei paku selline tõlgendus rahuldust mitmetel põhjustel:

1. õppimine ei pruugi sisaldada muutust käitumises;
2. segi ei tohiks ajada õppimist (kui protsessi) õppimise tulemusega;
3. segadust tekitavad ka mõisted nagu suhteliselt püsiv. (Lachman, 1997.)

Lachman (1997) lisab, et õppimist kui protsessi tuleb identifitseerida ja eristada käitumuslikest tulemustest või õppimistulemusest. Ta lisab, et õppimine ise ei sisalda tingimata muutust käitumises – muutused käitumises ei ole vajalikud ega ka piisavad õppimise toimumiseks (Houwer jt 2013), ning sõnad nagu praktika või kogemus tuleks asendada sõnadega, mis kannaksid selgemalt edasi seda, mis õppimisprotsessis toimub. Lachman pakub ka enda poolt definitsiooni: õppimine on protsess, mille käigus areneb suhteliselt stabiilne muudatus stiimul-reaktsioon suhtes. Muudatust ise on tagajärg, mis tuleneb meelte vahendusel interaktsioonist keskkonnaga. (Lachman, 1997).

Õppimine on protsess, mille tulemusena toimuvad võrdlemisi pikaajalised muutused kas mootorsetes, kognitiivsetes, psühhodünaamilistes või sotsiaalsetes võimetes, mis ei ole seotud bioloogilise küpsemisega. Fundamentaalselt koosneb õppimine kahest erinevast protsessist: välimine interaktsioon ja sisemine, psühholoogiline protsess. Samuti on õppimisel kolm tasandit: kognitiivne, mis hõlmab endas teadmisi ja oskusi; emotsionaalne (tunded ja motivatsioon) ning sotsiaalne, mis hõlmab endas kommunikatsiooni. (Illeris, 2003, 2007).

Õppimist peaks saama iseloomustada järgnevalt:

- 1) vaba häiritusest, tähelepanu kõrvale juhtimisest;
- 2) mingi tasemeni peab õppimine olema ise juhitud;
- 3) õppimine peab olema õpilaskeskne;
- 4) õppimine peaks võimaldama teatavat vabastust või iseseisvumist õppijale (Illeris, 2007).

Kolb ühendab õppimise läbi elukogemuste, tutvustades seeläbi eksperimentaalset õppimist (Kolb, 2005, xviii). Samas jõudis Kolb järeldusele, et igasugune õppimine on eksperimentaalne õppimine – üldistatuna õppimine läbi kogemuse (Illeris, 2007).

Kogemus on just see, mis eristab õppimist täiskasvanueas õppimisest lapsena (Beckett, 2011, 35)

Lisaks jagatakse õppimist kolme vormi: formaalne, mitteformaalne ja informaalne õppimine (Cameron & Harrison, 2012). Mitteformaalse õppimisena nähakse õppimist, mis toimub väljaspool haridusasutust või institutsiooni ning mille tulemused ei ole õppijale kohe nähtavad. Küll aga on õppeprotsess õppija seisukohast eesmärgistatud ja struktureeritud. (Yang, 2015, 9; SA Archimedes) SA Archimedese loodud mitteformaalne keskkond lisab, et mitteformaalset õppimist saab kirjeldada kui eesmärgipärast ja kavatsuslikku tegevust, mis põhineb vabatahtlikusel, lähtub õppijast ja tugineb tema varasematele kogemustele-teadmistele ja enesetäiendamise vajadusele, on paindliku struktuuri, keskkonna kui ka meetoditega, olles nii jõukohane kui ka kättesaadav kõigile ning omades nii individuaalse kui ka sotsiaalse õppimise tasakaalu. Antud kirjeldus seostub otseselt ka foorumteatriga, millel on samad eeldused (eesmärgipärane tegevus, mis põhineb vabatahtlikusel) ning mille fookuses on õppija ise (lähtub õppijast, tema vajadustele kui ka varasematele kogemustele-teadmistele). Oma ülesehituselt on foorumteater samuti paindlik, sobitades erinevatesse keskkondadesse ning omades erinevaid tehnikaid, mida vastavalt vajadusele rakendada. Foorumteater, nagu ka mitteformaalne õppimine, on jõukohane kõikidele (sh ka erivajadustega inimestele), pakkudes õppijale tema enda soovist lähtuvalt individuaalset kui ka sotsiaalse õppimise tasakaalu. Sellest järeldub, et õppimine, mis leiab aset läbi foorumteatri kogemuse, on mitteformaalne õppimine.

Seostades õppimist foorumteatriga, pakub foorumteater osalejale eelnevalt kirjeldatud õppimise kahte fundamentaalset protsessi:

1. Väline interaktsioon tuleb ilmsiks, kui foorumteatri etenduses viiakse ellu asendused – see tähendab, et osaleja asub laval näitleja rolli ning püüab oma ideega muuta loo esialgset kulgu.
2. Sisemine, psühholoogiline protsess hõlmab mõtteid ja avastusi, ideid ja arusaamu, mis jõuavad inimeseni läbi foorumteatri etenduse vaatluse ja kaasa elamise.

Õppimise kolm tasandit (kognitiivne, emotsionaalne ja sotsiaalne) on ka foorumteatriga tugevalt seotud. Kognitiivne tasand omab teadmisi, mida foorumteatris osaleja juurde saab (kasvõi meetodi olemasolust) ning oskusi, mida foorumteatris osaleja saab parendada läbi asenduste foorumteatri etenduses. Emotsionaalne tasand hõlmab foorumteatri etenduse vaatamisel kerkinud emotsioone ja tundeid. Tulenevalt sellest, et foorumteatris arutletakse igapäevaelust üles kerkinud probleemide üle, on eeldus emotsionaalseks sidususeks publikuga olemas. Sotsiaalne tasand õppimises on foorumteatris rakendatav igal ajahetkel, mil foorumteatrit praktiseeritakse. Kuna foorumteatris nähakse monoloogi peamise rõhumisena, on kõigi osalejate eesmärgiks muuta monoloog dialoogiks. Dialoogi toimumine eeldab aga vähemalt kahte osapoolt. Veelgi enam – foorumteatris käsitletavat teemad on alati sotsiaalsed teemad – foorumteater keskendub konfliktidele inimeste vahel ja inimsuhetes.

Õppimist iseloomustavad omadused on otseselt ülekantavad ka foorumteatrile, kus foorumteater ise peaks olema vaba häiritusest, see peab saama toimuda ajas ja ruumis, kus osalejatel puuduvad segavad faktorid. Foorumteatris on osaleja enda valida, kui palju ja kui võrd aktiivselt ta osaleb. Sellest tulenevalt juhib osaleja ise foorumteatris osalemise protsessi. Foorumteater, keskendudes inimestevahelistele konfliktidele ning võttes fookusesse dialoogi, on juba oma olemuselt osalejakeskne, nagu peab olema ka õppimine. Viimane punkt, millega õppimist eelnevalt iseloomustati, ütleb, et õppimine peaks võimaldama teatavat vabanemist või iseseisvumist õppijale (Illeris, 2007). Foorumteatri suurimaks eesmärgiks on vabastada inimesed rõhumisest ning tagada neile seeläbi suurem iseseisvus ja isejuhtimine.

Eelnevast selgub, et foorumteater oma ülesehituselt ja eesmärgist lähtuvalt omab selgeid seoseid ja sarnasusi õppimisprotsessiga. Foorumteater on alati suunatud hulgale inimestele, mitte üksikule indiviidile, luues seeläbi ruumi ja võimaluse sotsiaalseks õppimiseks. Seepärast toongi magistritöö esimeses osas välja sotsiaalse õppimise teooria, foorumteatri kui ka rõhutute teatri süsteemi, kuhu foorumteater kuulub, aga ka kogemuse ja õppimise mõisted, kuna kõik need mõisted ja protsessid on omavahel tihedalt põimunud, üksteist toetavad ja täiendavad aspektid. Just omavahelised seosed ning kuidas nimetatud seoseid tajutakse on välja toodud alljärgnevalt magistritöö empiirilises osas.

2. UURIMISMEETODI JA VALIMI KIRJELDUS

Lähtudes magistritöö eesmärgist uurin, missugune on täiskasvanute õpikogemus foorumteatrist. Uurimiseesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit?
2. Kas ja kuidas seostavad täiskasvanud foorumteatrist saadud kogemusi õppimisega?
3. Kuidas kirjeldavad täiskasvanud oma õpikogemusi foorumteatris?

Uurimismeetodina kasutan fenomenoloogiat ning andmekogumismeetodina intervjuud. Uurimisküsimustele vastamiseks viisin läbi neli poolstruktureeritud paarisintervjuud (intervjuu kava on Lisas 1) foorumteatris osalenud kaheksa täiskasvanuga ning tulemusi analüüsisin kvalitatiivse sisuanalüüsiga. Paarisintervjuu puhul jälgib intervjuueeri ja intervjuueeritavate vahelist vestlust, eesmärgiga koguda informatsiooni selles osas, kuidas tajub paar sama fenomeni (Wilson, Onwuegbuzie, Manning, 2016). Paarisintervjuu loob tugevama eelise selleks, et intervjuueeritavad tunneksid end vabalt, mis suurendab ka nende vastuste usaldusväärsust (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara, 2005, 197).

Nelja läbiviidud paarisintervjuu põhjal koostatud transkriptsioonide analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit. Kvalitatiivne sisuanalüüs koosneb teksti süstemaatiliselt analüüsivatest tehnikatest (Mayring, 2000), mille tulemusena paigutub analüüsiv materjal kodeerimisraamistiku kategooriatesse (Schreier, 2013, 2). See raamistik on ka meetodi keskseks osaks, omades aspekte nii materjali kirjeldamisest kui ka tõlgendamisest (Schreier, 2013, 2). Siegfried Kracauer (1952), kes tuletas kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodi kvantitatiivsest sisuanalüüsi meetodist lisab, et kvalitatiivne sisuanalüüsi meetod, võrreldes kvantitatiivse sisuanalüüsi meetodiga, ei omista suurt tähendust koodide esinemissagedusele. Samuti on kvalitatiivne sisuanalüüs laialdaselt kasutatud just intervjuude transkriptsioonide analüüsimisel (Julien, 2012, 2).

Andmestiku analüüsimise esimeses etapis koondasin esitatud intervjuuküsimuse alla kõikide intervjuueeritavate täpsed vastused ehk koodid, sealhulgas ka vastused, mis ilmsid teiste küsimuste esitamisel, ent mis oma olemuselt vastasid ühele küsimusele. Sellisel moel korrastasin andmestiku, valmistades selle ette järgmiseks etapiks. Järgnenud etapi käigus lugesin korduvalt intervjuude transkriptsioone ja kuulasin intervjuude helisalvestisi. Deduktiivsele lähenemisele tuginedes algas andmeanalüüs juba esialgse kodeerimisplaani olemasoluga. Kodeerimisplaani aluseks olid magistritöös püstitatud uurimisküsimused, ent silmas tuleb pidada, et olemasolev kodeerimisplan on muudetav vastavalt empiirilistele andmetele. (Fingeld-Connett, 2014). Kasutades uurimisküsimusi kodeerimisplaani alusena aitab see hoida uurija fookust materjali analüüsis.

Transkriptsioonide mitmekordse lugemise ja helisalvestite kuulamise eesmärgiks oli leida andmetest esilekerkivaid koode (ehk tsitaadid) ja kategooriaid. Kodeerimise tulemusena koondasin transkriptsioonis esile kerkinud koodid ühtsemate kategooriate ja kontseptsioonide alla, võimaldades seeläbi vähendada analüüsitava andmete suurt mahtu. Kõige paljulubavam viis selleks on kvalitatiivne sisuanalüüs. (Flick, 2013, 11).

Andmete analüüsi tulemusena joonistus välja allolev Tabel 1, mille abil andmed süsteemselt reorganiseerisin ja analüüsisin.

Tabel 1 Kodeerimisraamistik ja kategooriad.

Raamistik	Uurimisküsimus 1					
Kategooria	Foorumteatri kogemuse kirjeldus			Tajutud muutus		
Alakategooriad	Emotsioon	Konfliktide lahendamine	Kogemust kirjeldav metafoor	Muutus endas	Muutus teistes	Narratiiv
Koodid	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>
	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>

Raamistik	Uurimisküsimus 2						
Kategooria	Kogemuse seosed õppimisega				Õppimise mõjutajad		
Alakategooriad	Suhtumised-hoiakud	Teadmised-oskused	Õppimiskohad	Sotsiaalne õppimine	Sotsiaalsed suhted	Juhendamine	Huvipõhine
Koodid	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>
	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>

Raamistik	Uurimisküsimus 3	
Kategooria	Emotsioonipõhine	Protsessipõhine
Koodid	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>
	<i>Koodid</i>	<i>Koodid</i>

Analüüsi käigus vaatlesin empiirilist materjali lisaks kodeerimisraamistikust lähtuvalt ka fenomenoloogilisest seisukohast, uurides foorumteatrit kui fenomeni. Fenomenoloogia püüab kujutada olulist ja peajasjalikku või fenomeni vajalikku struktuuri ning avada elatud kogemuste tähendusi igapäevases elus. Elatud kogemuste all peetakse siinkohal silmas otseseid tunde, mõtete ja kehalist teadlikkust päriselust. (Rehorick & Bentz, 2008, 3.)

Eelnevast johtuvalt toimus andmeanalüüs kahel tasandil: kodeerimisraamistikust lähtuvalt, millele järgnes fenomenoloogilisest „luubist“ lähtuv analüüs. Kui kodeerimisraamistiku toel läbi viidud andmeanalüüs on lihtsalt jälgitav ja üheselt mõistetavam, kui on seda fenomenoloogilisest vaatenurgast tehtud andmeanalüüs, toon empiirilise materjali analüüsi kokkuvõttes välja fenomenoloogilised kirjeldused ja omadused, mis empiiriliste andmete põhjal on foorumteatri kogemusele omistatud. Selle aluseks on enamike, kui mitte kõikide intervjueeritavate poolt välja toodud sarnased foorumteatri kogemuse kirjeldused ja omadused, eristades just sel moel foorumteatri fenomeni.

Magistritöö empiirilise materjali kogumiseks viisin läbi neli poolstruktureeritud paarisintervjuud täiskasvanutega, kes on kogenud foorumteatrit. Valimi koostamisel lähtusin strateegilisest valimist, mille puhul lähtutakse, et uurimisel on konkreetne teema, millega intervjueeritavad on kokku puutunud (Lagerspetz, 2017, 175). Nii oligi tähtis eeldus, et intervjueeritavad oleksid (erineva) foorumteatri kogemusega – igal intervjueeritaval oli erinev (ajalisest kestvusest kui ka sisuliselt) foorumteatri kogemus – samal ajal oli see ainukene valimit ühendav aspekt.

- Intervjueeritav nr 1 (I1) on 61-aastane naisterahvas, kes omab kolmeaastast foorumteatri kogemust.
- Intervjueeritav nr 2 (I2) on 44-aastane naisterahvas, kes samuti omab kolmeaastast foorumteatri kogemust.
- Intervjueeritav nr 3 (I3) on 30-aastane naisterahvas kolmeaastase foorumteatri kogemusega.
- Intervjueeritav nr 4 (I4) on 25-aastane naisterahvas kaheaastase foorumteatri kogemusega.

- Intervjueeritav nr 5 (I5) on 27-aastane meesterahvas, kes on foorumteatriga olnud seotud seitse aastat.
- Intervjueeritav nr 6 (I6) on 29-aastane meesterahvas viieaastase foorumteatri kogemusega.
- Intervjueeritav nr 7 (I7) on 28-aastane naisterahvas ligi kümneaastase foorumteatri kogemusega.
- Intervjueeritav nr 8 (I8) on 35-aastane naisterahvas, kes omab 18-20 aastast foorumteatri kogemust.

3. EMPIIRILISTE ANDMETE ANALÜÜSI TULEMUSED

Kvalitatiivse sisuanalüüsi läbi viies moodustasid magistritöö uurimisküsimused kodeerimisraamistiku. Sellele tuginedes on alljärgnevalt esitatud magistritöös püstitatud uurimisküsimus koos kategooriate ja alakategooriate ning koodidega, mis andmete analüüsil ilmnemiseid. Oluline on siinkohal arvestada, et magistritöökse ette nähtud mahtu ning koodide arvukust silmas pidades ei too ma esile kõiki koode, mis kategoriseeriti. Empiirilisest materjalist koondati kokku 228 koodi, millest 65 on esitatud alljärgnevas andmeanalüüsis. Töös esitan vaid neid koode, mis ühelt poolt väljendavad võimalikult paljude intervjueeritavate arvamus, ent teisalt esitatakse ka koode, mis loovad erisust ja kuvavad intervjueeritavate erinevaid kogemusi ja arusaami. Intervjueeritavate foorumteatri kogemust uuriti läbi kogu foorumteatriga tegelemise aja. See tähendab, et kui intervjueeritav on olnud nii näitleja, jokkeri kui ka pealtvaataja rollis, arutles ta kõikide nende saadud kogemuste üle, mitte ühe spetsiifilise kogemuse üle.

3.1. Kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit?

Esimesele uurimisküsimusele vastamiseks moodustus kategoriseerimise käigus kaks kategooriat: kirjeldatud kogemus ja tajutud muutus. Mõlema kategooria alla koondus omakorda kolm alakategooriat. Esimene kategooria - kirjeldatud kogemus, koondas endas kirjeldusi intervjueeritavate poolt reflekteeritud kogemusele foorumteatrist kolmes alakategoorias. Teises kategoorias – tajutud muutus – kirjeldasid intervjueeritavad muutusi, mida nad on näinud nii endas kui ka teistes seoses foorumteatriga, kirjeldamaks enda foorumteatri kogemusi. Kolmanda alakategooria moodustasid kasutatud narratiivid, mis kirjeldasid osalejate kogemusi foorumteatrist läbi narratiivide ning mis rääkisid isiklikest muutustest, mida foorumteatri kogemus on neis loonud. Allolev Tabel 2 illustreerib esimesele uurimisküsimusele vastamiseks koondatud kategooriad ja nende alakategooriad.

Tabel 2 Foorumteatri kogemist ilmestavad kategooriad, alamkategooriad ja koodid.

Kategooria	Alamkategooria	Koodi näide
Kirjeldatud kogemus	Emotsioon	<i>Igal juhul hea kogemus. Nagu negatiivset kogemust polegi, minul küll ei ole. [...] Positiivsed. (I1)</i>
	Konfliktide lahendamine	<i>[...] lahendada probleeme või siis aidata inimesi läbi teatri. (I2)</i>
	Kogemust kirjeldav metafoor	<i>Et see on nagu mingid teised maailmad, kuhu sa saad sisse astuda. (I7)</i>
Tajatud muutus	Muutus iseendas	<i>Enda suhtumist mingisugusesse olukorda või probleemi. (I6)</i>
	Muutus teistes	<i>Paneb inimesi mõtlema, kui on mingi probleem. (I2)</i>
	Narratiiv	Muutus enda hoiakutes seoses minevikus toimunud sündmustega

Kirjeldatud kogemuse kategooria jaguneb kolmeks alakategooriaks: emotsioon, konfliktide lahendamine ja kogemust kirjeldav metafoor. Kõik kolm alakategooriat koondavad endas koode, mis ilmsid empiirilises materjalist ning mis kirjeldavad seda, kuidas intervjueritavad kogevad foorumteatrit.

3.1.1. Emotsioon

Selle alakategooria koodid kandsid endas emotsioone ja tundeid. Nii on foorumteatri kogemust kirjeldatud positiivsena, kasutades positiivsele kogemusele viitavat

omadussõna „hea“ või otsesõnu väljendit „positiivne kogemus“ (näited 1, 2) seitsme intervjueeritava poolt. Positiivseks kogemuseks loeti ka neid koode, mis sisaldasid sõnu „põnev“ ja „huvitav“ (näited 3 ja 4).

- (1) Igal juhul hea kogemus. Nagu negatiivset kogemust polegi, minul küll ei ole. [...] Positiivsed. (I1)
- (2) Kogemused on äärmiselt positiivsed. (I6)
- (3) Põnev on. [...] Sa saad nagu midagi ju nagu tegelt ka ära teha. (I2)
- (4) Huvitav teatrivorm, mis huvitavalt ja hästi endaga ka publikut kaasab. (I6)

Kaks intervjueeritavat tõid välja, et nende foorumteatri kogemus ei ole alati positiivne olnud, kirjeldades seda väljenditega *masendav*, *üldse ei meeldinud*, *pole minu teema* või osutades otseselt negatiivsele kogemusele, mis on seotud foorumteatris tõstatatud teemadega (*asi puudutab sind rohkem*, näide 5) või etenduse protsessiga (*jokerdamine*, näide 6). Kuigi kokkuvõttes on tegu positiivse kogemusega, on foorumteater, nii sellega alustades kui ka hilisemas järgus pakkunud negatiivseid kogemusi.

- (5) Aga foorumteater alguses mulle üldse ei meeldinud. [...] või esimene kord, ma mäletan, noh nagu oli siuke masendav. [...] Vahel on ka negatiivsed [kogemused]. Kui mingi asi, mida mängitakse, puudutab sind nagu rohkem. Siis see vahest nagu pigem jah, teeb vihaseks või kurvaks. (I2)
- (6) Jaa. Aga see oli mu enda pärast ilmselt. [...] Ma üks hetk taipasin, et see ei ole üldse minu teema ja ... Ja siis ma sain küll negatiivse kogemuse, ma ei osanud üldse sellest jokerdamise olukorrast välja tulla. (I3)

Üks intervjueeritavatest kasutab enda foorumteatri kogemuse kirjeldamiseks sõna *vastandlik* (näide 7), olles seega kogenud foorumteatris erinevaid emotsioone.

- (7) Et see kogemus on selles suhtes ikkagi vastandlik. (I5)

Sellest võib välja lugeda, et foorumteater on pakkunud nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi. Sellisel juhul järeldub, et kõigil kaheksal intervjueeritaval on foorumteatrist positiivsed kogemused ning kolmel lisaks positiivsetele ka negatiivsed kogemused. Emotsioonide alakategooriast ilmneb seos kolme õppimise tasandiga, kus

üks tasanditest on emotsionaalne tasand. Õppimise emotsionaalne tasand hõlmab endas emotsioone ja motivatsiooni (vt lk 25), emotsiooni pakub ka foorumteatri kogemus.

3.1.2. Konfliktide lahendamine

Konfliktide lahendamise alakategoorias kirjeldasid kõik kaheksa intervjueeritavat oma foorumteatri kogemust läbi probleemide ja konfliktide lahendamise.

(8) [...] probleemide lahenduste otsimine, ekssole. Kas me teeme seda näidendi näol või vahest ju arutame ise oma ringis ekssole, erinevaid asju. (I1)

(9) [...] lahendada probleeme või siis aidata inimesi läbi teatri. (I2)

(10) Foorumteater on interaktiivne teater [...]. Publikul on võimalus kaasa rääkida, tulla lavale proovima erinevaid lahendusi. (I3)

(11) Et ta loobki selle keskkonna, et leia ise see lahendus. Või proovi ise midagi [...] sina oled ekspert, kuidas siin nüüd ... mida siin nüüd teha. (I5)

Kuna selles kategoorias kirjeldasid kõik intervjueeritavad oma foorumteatri kogemusi läbi probleemide ja konfliktide lahendamise, järeldub, et kõik intervjueeritavad on kogenud foorumteatri vahendusel probleemidele lahenduse leidmist. Empiirilise materjali kodeerimisel ilmnes, et kõik intervjueeritavad kasutasid oma kogemuse kirjeldamisel sõna „lahendus“ (k.a. lahenduste, lahendusi jne). Selle põhjal võib eeldada, et kõik intervjueeritavad on foorumteatris kogenud probleemidele lahenduse leidmist. Nii on leitud probleemidele lahendusi omavahel arutades (näide 8) või läbi foorumteatri etenduste (näide 10 ja 11). Pidades silmas, et foorumteatri eesmärgiks on vabastada inimene rõhumisest (konfliktist, probleemist), on ootuspärane ka näites 9 välja toodu – *aidata inimesi*.

3.1.3. Kogemust kirjeldav metafoorid

Neli intervjuueeritavat kasutasid oma foorumteatri kogemuse kirjeldamiseks metafoore.

(12) Et see on nagu mingid teised maailmad, kuhu sa saad sisse astuda. (17)

(13) [...] mul hakkas nagu mingi siuke visuaal jooksuma, et mis see foorumteater on. Ongi nagu siuke elufilm käib onju, ja siis võimaldab seda elufilmi nagu tagasi vaadata, panna mingitesse stoppkaadritesse. (18)

(14) Ja see [foorumteater] panebki meid, see loobki siukse ... inimlikuma pildi inimesest, kui võib niimoodi öelda.(15)

Kirjeldades oma foorumteatri kogemust läbi metafoori nagu „teised maailmad, kuhu sa saad sisse astuda“ (näide 12), viitab intervjuueeritav, et läbi foorumteatri meetodi on võimalik vaadata ühte situatsiooni teisest inimesest, mitte endast lähtuvalt. Kasutades taolist metafoori, võib järeldada, et intervjuueeritav on kogenud olukorda, kus lisaks tema nägemusele olukorrast, on tal olnud võimalik uurida sama situatsiooni läbi teise inimese silmade.

Uuritavatele situatsioonidele ja olukordadele toob tähelepanu näide 13, kus kasutatakse metafoorina sõna „elufilm“. Stoppkaader tähistab siinkohal konkreetset, tollel hetkel analüüsivat olukorda, mis pärineb inimese enda elust, minevikust ning mida läbi foorumteatri vaadeldakse ja analüüsitakse. Näide 14 toob välja, et foorumteater loob „inimlikuma pildi inimesest“. Sellest nähtub, et foorumteater aitab mõista inimeste käitumist ja tegusid konkreetsetes olukordades. Sellele viitas ka näide 12, kus vaadeldakse ühte olukorda läbi erinevate situatsioonis osalejate vaatepunktide.

Nii näitavad kasutatud metafoorid intervjuueeritavate foorumteatri kogemust läbi empaatiavõime (näide 12 ja 14) ning läbi enda elu analüüsimise (näide 13).

Teise peamise kategooriana koondab **tajatud muutus** kolme alakategooriat: muutus iseendas, muutus teistes ja narratiiv. Oluline on rõhutada, et kõik kaheksa

intervjueeritavat avasid enda foorumteatri kogemusi läbi muutuste, mis see neis või teistes loonud on.

3.1.4. Muutus iseendas

Kõik kaheksa intervjueeritavat kirjeldavad enda foorumteatri kogemust läbi muutuste, mida see nendes loonud on. Nii kirjeldatakse foorumteatri kogemust kui julgust mõelda ja arvamust avaldada (näide 15), analüüsivõime arenguna (näide 16), läbi enda suhtumise (näide 17) ja enesekindluse muutuse (näide 18).

(15) [...] ma olen nagu julge, julgen rohkem nagu öelda midagi või nagu ... et võib-olla see kandub nagu pärisellu kah nagu üle et. (I3)

(16) Ma arvan, et ma olen hakanud ennast hästi palju analüüsima. [...] seda analüüsivõimet on nagu arendanud. Ja kogu seda teadlikkust ja ... julgust muidugi ja. Ja no suhtumist inimestesse ja või(I4)

(17) Enda suhtumist mingisugusesse olukorda või probleemi. (I6)

(18) Tuleb ju see julgus mõelda ja oma arvamus avaldada. Enesekindluse muutus kindlasti. See ongi foorumist tulnud. [...] See ongi nagu eneseületus ka. (I1)

Kuna kõik kaheksa intervjueeritavad tajuvad läbi foorumteatri kogemuse muutusi iseendas, on intervjueeritavate jaoks foorumteatri kogemuse käigus toimunud muutused seotud otseselt ja vahetult foorumteatri kogemusega. See loob foorumteatri kogemusele otsese seose õppimisega, mis oma eesmärgist lähtuvalt taotlebki muutust inimeses (vt lk 25). Järeldub, et foorumteatri kogemus pakub intervjueeritavatele õppimist ja seeläbi ka muutust.

3.1.5. Muutus teistes

Lisaks sellele, et kõik intervjueeritavad mõtestavad enda foorumteatri kogemusi läbi muutuse, mis see neis loonud on, kirjeldasid viis intervjueeritavat enda foorumteatri kogemust läbi selle, mis muutusi see teistes loob. Teiste all peetakse alljärgnevalt silmas foorumteatri etenduse publikut või foorumteatri töötoas osalejaid, kelle

kogemus foorumteatriga piirdub kas etenduse publikuna või töötoas osalejana ning kelle puhul on intervjueeritav märganud muutust, mis tuleneb foorumteatri kogemusest.

Nii töid viis intervjueeritavat välja, et foorumteater muudab nii inimest, kes seda kogeb (näited 19 ja 20), muudab gruppi, kes selles osaleb (näide 21) kui ka mõjutab ühiskonda laiemalt (näide 22).

(19) Paneb inimesi mõtlema, kui on mingi probleem. [...] Sa paned nemad nagu seda probleemi teist moodi vaatama. (I2)

(20) Ja seda ma olen näinud ise, kuidas kinnised inimesed on avatumaks muutunud ja avatud inimesed on rohkem mõtlema hakanud. See on täiesti-täiesti kindel. (I6)

(21) [...] selline protsess grupiga muudab väga palju gruppi. Ja tegelikult tihtipeale muudab ta ühte kogukonda. (I5)

(22) Ongi, et nagu muudab ühiskonda paremaks paigaks, ma usun. (I4)

Andmeanalüüsist tulenevalt avatakse foorumteatri kogemust ka läbi indiviidi-grupi-ühiskonna tasandil muutuste loomise. Näited 21 ja 22 toovad esile muutused, mida on märgatud suuremas grupis, mitte niivõrd indiviidis endas. Viimast rõhutavad näited 19 ja 20, aga ka lk 37 kirjeldatud alakategooria muutus iseendas. Sellest omakorda järeldub, et viis intervjueeritavat omavad foorumteatri kogemust, mis indiviidi, grupi kui ka ühiskonna tasandil on loonud muutust. See kinnitab eelnevas alakategoorias selgunud tulemust – foorumteatri kogemus loob muutusi ja seeläbi ka õppimist.

3.1.6. Narratiivid

Kaks intervjueeritavat avasid enda foorumteatri kogemust läbi narratiivide isiklikust elust. Kuna kirjeldatud narratiivid olid väga isiklikud, otsustasin magistritöös neid narratiive mitte avalikustada, vältimaks olukorda, kus intervjueeritavad on narratiivide sisust tulenevalt äratuntavad ning seeläbi ka valimi kirjelduses kui ka teistes magistritöös välja toodud näidetes.. Siiski on andmeanalüüsi käigus märgitud, mis juhtudel kasutasid intervjueeritavad narratiive. Kokkuvõtvalt võib lisada, et

narratiivides avasid intervjueeritavad enda foorumteatri kogemusi läbi muutuste selles osas, kuidas nad minevikus esinenud probleeme täna vaatavad. Narratiiv kujutas endast konfliktset sündmust või olukorda minevikust, millega intervjueeritav oli kokku puutunud. Muutus, mida läbi narratiivide kirjeldati, seisnes selles, kuidas vaatavad intervjueeritavad täna sellele sündmusele või olukorrale tagasi võrreldes sellega, kuidas nad suhtusid olukorda või sündmusesse, kui see nende elus tekkis.

3.2. Kas ja kuidas seostavad täiskasvanud foorumteatrist saadud kogemusi õppimisega?

Teisele uurimisküsimusele vastamiseks koondus andmeanalüüsi käigus kaks kategooriat: kogemuse seosed õppimisega ning õppimise mõjutajad. Esimene kategooria avab läbi nelja alakategooria seda, mida on foorumteatri kogemus intervjueeritavatele õpetanud, mis ajahetkedel ning kuidas on foorumteatri kogemuse kaudu õppimine seotud sotsiaalse õppimise teooriaga. Teine kategooria koos kolme alakategooriaga aitab mõista, missugused tegurid mõjutavad õppimist läbi foorumteatri kogemuse.

Tabel 3 Kategooriad ja alakategooriad kirjeldamaks foorumteatri kogemuse seostamist õppimisega.

Kategooria	Alakategooria	Koodi näide
Kogemuse seosed õppimisega	Suhtumised ja hoiakud	<i>Võib-olla see foorumteater õpetabki nagu jääma kindlaks iseenda põhimõtetele. (I3)</i>
	Teadmised-oskused	<i>Eneseväljendust. (I6)</i>
	Õppimiskohad	<i>Minu arust see algab juba siis, kui meil on näiteks algusring. (I3)</i>
	Sotsiaalne õppimine	<i>Ma õppisin hästi palju läbi vaatamise. (I8)</i>

Kategooria	Alakategooria	Koodi näide
Õppimise mõjutajad	Sotsiaalsed suhted	<i>Meeskond. (I3)</i>
	Juhendamine	<i>See sõltub esiteks selle protsessi juhi oskusest kuulata. Ja märgata. Alguses.(I5)</i>
	Huvipõhine	<i>Ja noh ka ilmselt see teema, et kas see teema huvitab onju. (I4)</i>

Foorumteatri kogemuse seosed õppimisega kategooriana koondab endas järgmisi alakategooriaid: suhtumised ja hoiakud, teadmised-oskused, õppimiskohad ning sotsiaalse õppimine. Koodide süstematiseerimisel nimetatud kategooriasse lähtuti intervjueeritavate sõnastusest: kõik koodid sisaldavad otseselt kas sõna „õppisin“ või „õpetas“ jne, sõnu nagu „olen aru saanud“ või „on andnud“ kui ka konkreetseid teadmisi-oskusi, mida foorumteater on intervjueeritavatele õpetanud. Muud koodid, mis väljendasid foorumteatri kogemusest tulenevat muutust intervjueeritavates, ent mis ei kasutanud sõna „õppima“ jne, on kategoriseeritud ja eelnevalt kirjeldatud tajutud muutuse kategoorias (lk 36-39). Sel moel eristasin õppimisi ja muutusi, mida intervjueeritavad läbi foorumteatri kogemuse kirjeldasid.

3.2.1. Suhtumised ja hoiakud

Suhtumised ja hoiakud alakategooriana sisaldab koode, millest ilmnevad intervjueeritavate suhtumised ja hoiakud, mida nad on õppinud läbi foorumteatri kogemuste. Kõik kaheksa intervjueeritavat tõid välja, et läbi foorumteatri kogemuse on nad omandanud teistsuguseid hoiakuid kui neil varasemalt oli, kui ka suhtumisi, mida foorumteater on neile õpetanud.

(23) Ma olen seda õpetust ka sealt saanud [...] igapähele on õigus oma arvamusele. (I1)

(24) Õpime seda, et inimesed on erinevad. Võib-olla enne foorumit ma nagu ei mõelnud selle peale, kui erinevad on inimesed. (I2)

(25) Võib-olla see foorumteater õpetabki nagu jääma kindlaks iseenda põhimõtetele. (I3)

(26) Sa saad väga selgelt aru, et sinu tegevused mõjutavad väga tugevalt kõikide teiste tegevusi. Ja kõikide teiste olukorda. Mis tähendabki, seda, et enda tegevuste läbi mõtlemine sellepärast, et see mõjutab kas halvas või heas mõttes kõiki teisi, on üks väga oluline õpetus ma arvan, mida noh .. foorumteatrist näiteks välja tuleb. (I6)

Näidetest selgub, et foorumteatri kogemus on intervjueeritavatele õpetanud aktsepteerima inimeste erinevusi (näide 24). Samuti mõistetakse, et kõigil on õigus oma arvamusele (näide 23) ja foorumteater on õpetanud ka enda põhimõtetele kindlaks jääma (näide 25). Lisaks on foorumteatri kogemus õpetanud ka rohkem mõtlema sellele, kuidas käituda – rohkem mõeldakse läbi enda käitumine kui ka selle mõju teistele (näide 26). Kui varasemalt selgus, et foorumteater on loonud inimestes muutusi (vt tajutud muutus kategooria lk 36-39), siis käesolev alakategooria näitab, et foorumteatri kogemuse vahendusel õpitu on loonud väga sügavaid ja pikaajalisi muutusi selles, kuidas maailma nähakse ja tajutakse. Näide 24 illustreerib, et enne foorumteatri kogemust ei mõeldud selle peale, et inimesed on erinevad – intervjueeritava kogemus foorumteatrist kirjeldab, kuidas ta nüüd *õpib* seda. Sellele sarnaselt toob ka näide 26 välja, et läbi foorumteatri on tekkinud n-ö põhjus-tagajärg seosed. Selle viitavad intervjueeritava sõnad nagu *sinu tegevused mõjutavad väga tugevalt kõikide teiste tegevusi*.

Kuna kõik intervjueeritavad kirjeldasid foorumteatri kogemuse läbi uute suhtumiste ja hoiakute õppimist, järeldub, et õpitu omab nii pikemaajalist kui ka sügavat muutust. See omakorda kattub õppimise enda definitsiooniga: õppimisprotsessi käigus areneb suhteliselt stabiilne muudatus (inimeste erinevuse aktsepteerimine, enda käitumise analüüsimine jmt) stiimul-reaktsioon suhtes ning muudatus ise on tagajärg, mis tuleneb meelte vahendusel interaktsioonist keskkonnaga (siinkohal foorumteatri kogemuse vahendusel). (Lanchman, 1997).

Kaheksa intervjueeritava vastustest eristus ühe intervjueeritava vastus:

(27) Ja see on õpetanud ka hirmudest vabanemist. [...] Et selles mõttes on ka nagu väga hea koht kus seda hirmudest vabaneda, õppida seda läbi praktika siis. (I4)

Eristub see seetõttu, et ükski teine intervjueeritav ei kasutanud sõna „hirm“ oma foorumteatri kogemuse kui ka selle läbi õppimise kirjeldamisel. Kuigi empiirilises materjalist eristub sõna „julgus“ (näide 16) ja „eneseületus“ (näide 18), ei saa neid siduda otseselt hirmuga, mis on välja toodud näites 27. Seevastu loob sõna „eneseületus“ otsese seose kogemuse mõistega (vt lk 24), kus üheks kogemuse komponendina on tegevus, mille käigus pannakse end proovile (Fox, 2008). Samuti viitab näide 27 väga sügavatele muutustele, mida inimene on kogunud foorumteatri vahendusel, luues järjekordse seose õppimisega.

3.2.2. Teadmised-oskused

Teadmised-oskused alakategooria toob esile intervjueeritavate poolt kirjeldatud teadmisi ja oskusi, mis on omandatud läbi foorumteatri kogemuse. Võrreldes eelnevaga erineb antud alakategooria eeskätt seeläbi, et õpitut on kirjeldatud väga konkreetsete oskuste või teadmistena, seda kõigi kaheksa intervjueeritava poolt. Nii toodi välja, et läbi foorumteatri kogemuse õpitakse koostööd ja teistega arvestamist (näide 28) kui ka erinevate protsesside juhtimist (näide 29 ja 30).

(28) Mängud on ka niuksed õpetlikud ja arendavad [...] tähelepanumängud, reaktsiooni, teistega koostöö, arvestamine, grupiviisiliselt siis või partneriga. (I1)

(29) Muidugi läbi selle sa saad igasuguseid protsessi juhtimise kogemust, inimeste juhtimiskogemust, diskussiooni juhtimiskogemust, sa saad ... arutelda igasuguste teemade üle. (I5)

(30) Aga sa töötad inimestega ja siis sa õpid inimesi kuulama ja märkama ja mõistma grupiprotsessi. Läbi viima protsessi, läbi viima ka nii, et kõigil on seal okei olla. [...] Ja nagu muud grupiprotsessid ja asjad, mis tavapäraselt on: vastupanu, asjad ja nii edasi, nii edasi. Et kõik need sa käid tegelt läbi seal ja õpid nendega hakkama saama. (I8)

Foorumteatri kogemus on õpetanud ka mõistmist sellest, et erinevas vanuses inimestele sobivad erinevad tegevused või lähenemised:

(31) Et sa õpid neid ealisi iseärasusi ka võib-olla natuke nagu tundma. Kõik mängud ei sobi kõigile. Sa ei saa ühte mängu teha nii lastele kui täiskasvanutele võibolla. Kui sa saad, mis sa peaks teisiti tegema. Mina küll

õppisin sellest. Ma ei tulnud selle pealegi, et mõni ei näe või ei kuule või no jumal küll. (I3)

Lisaks aususele (näide 32), toovad intervjueeritavad mitmel korral välja, et läbi foorumteatri kogemuse on nad õppinud nii kommunikatsiooni (näide 33), kui ka eneseväljendust (näide 34), mida võiks samuti tõlgendada kommunikatsioonina.

(32) Ja ka see, et sa kuidagi nagu, kuidagi see julgus ausalt vastata nendele küsimustele. Ilma, et sa kardaksid teiste reaktsiooni. Või kuidagi nagu seda ausust on ka. Õpetanud. (I4)

(33) [...] kommunikatsioon ja inimestega suhtlused, et ma olen väga palju õppinud sellest. Et ... et igapäevaeluski kasutatud päris palju. (I7)

(34) Eneseväljendust. (I6)

Siit järeldub, et lisaks suhtumistele ja hoiakutele loob foorumteatri kogemus õppimist ka teadmistes-oskustes. On ootuspärane, et intervjueeritavad toovad välja kommunikatsiooni kui ka teistega arvestama õppimise (näited 28, 30, 31, 33 ja 34) – arvestades, et foorumteatris analüüsitakse inimestevahelisi konflikte ning püütakse neid lahendada, on kommunikatsioon ka peamine vahend, läbi mille olukorras muutust luuakse.

Kuna kõik intervjueeritavad jagavad mitmeid õppimisi kui ka muutusi endas, mida foorumteatri kogemus neis loonud on, järeldub sellest ka asjaolu, et intervjueeritavad seostavad enda foorumteatri kogemusi õppimisega väga tugevalt ja selgelt. Veendumaks, et seos on intervjueeritavate jaoks olemas, koondati empiirilisest materjalist ka järgnev alakategooria.

3.2.3. Õppimiskohad

Mõistmaks, kuidas seostavad intervjueeritavad enda foorumteatri kogemust õppimisega, uuriti intervjueeritavatelt, mis hetkel pakub foorumteater õppimist. Selle alusel koondus alakategooria õppimiskohad, mis toob välja, mis hetkedel toimub intervjueeritavate jaoks foorumteatris õppimine.

Viis intervjueeritavat nimetasid siinkohal konkreetsed hetked, mis kuuluvad foorumteatri protsessi juurde ja mis loovad õppimiskohad. Nii joonistus välja, et foorumteatris saab õppimine toimuda juba kõige alguses, kui toimub algusring (näide 35). Algusring on tavapäraselt esimene harjutus/tehnika, mida foorumteatri töötubade ja koolituste puhul kasutatakse. Samuti toodi välja, et õppimine toimub ka läbi foorumteatri mängude (näide 36) kui ka foorumteatri etenduse ettevalmistamisel ja etendamisel (näide 37) ja vastumängude läbiviimisel (näide 38).

(35) Minu arust see algab juba siis, kui meil on näiteks algusring. (I3)

(36) Mängud kindlasti. (I1)

(37) Noh, et see algab juba algusest juba, kui me mängime mängu. Või siis kui me hakkame etendust tegema ja ... etenduse mängimine ja. (I4)

(38) [...] need vastumängud ja [...]. (I1)

Kaks intervjueeritavat tõid välja, et kogu foorumteatri protsess on õppimiskoht, viidates sellele kui, et *see protsess, kõik on see ..* (näide 39), kui ka *see protsess tihtipeale on palju olulisem* (näide 40).

(39) Minu meelest see protsess, kõik on see, mida peaks nagu läbima, et sealt midagi saada, eksju. Minu meelest kõik see, mis meie teeme, minu meelest see ongi üks tore õppimine [...]. (I3)

(40) [...] foorumteatri juures võib-olla see protsess tihtipeale on palju olulisem, kui see tulemusena toimuv etendus, kui see etendus toimub. Et tihtipeale see, kuidas selle etenduseni jõutakse, on palju mõjukam, kui see, kuidas see ... mis mõju need etendused kõik hiljem avaldavad. (I5)

Lisaks rõhutas üks intervjueeritavatest, et õppimiskohad on olemas siis, kui osalejad ise saavad midagi teha:

(41) Õppimise osas olulisel kohal on kõik need olukorrad, kus ühel või teisel juhul osalejad ise teevad. Ehk et nad kas hakkavad ise mingeid lugusid rääkima või hakkavad ise mingit lugu looma või pilti looma või ... kus nad saavad ikkagi protsessis, mida aktiivsemalt nad on protsessi kaasatud ja mida rohkem neil endal on ... võimalust kaasa rääkida selles, et milline see protsessi tulemus on, seda rohkem ma näen seda, et inimesed mõttestavad oma tegevusi ja õpivad sellest. (I5)

Näitest 41 järeldub, et õppimine foorumteatris saab toimuda läbi inimese enda otsese kogemuse ehk juhul, kui osaleja *ise teeb*. Lisaks toob näide 41 välja õppimiskohana need hetked, kus osaleja ise saab kaasa rääkida protsessi tulemuse osas – teisisõnu, ta saab ise eesmärged seada. See loob otsese seose õppimise alapeatükis (vt lk 25) esitatuga, kus õppimine peab olema õppijakeskne ja õppijast lähtuv.

Siinkohal lisab üks intervjuueeritavatest:

(42) Ja õnneks on foorumteatri töötubades ja nii edasi suhteliselt palju neid ... suhteliselt suur osakaal selles, et tee ise tegelikult [...] et inimesed õpivad kõige rohkem niimoodi ja õnneks seda on suhteliselt suur osakaal. (I6)

Näide 42 täiendab näidet 41, lisades, et ise kogemist ja tegemist on foorumteatris palju, tuues välja, et *suhteliselt suur osakaal selles, et tee ise*. See kinnitab õppijakeskset lähenemist foorumteatris, mis ilmnes näites 41.

Veel kolm eristuvat koodi lisavad, et õppimiskohaks on need kohad, kus toimub suhtlus (näide 43), kus kasutatakse peegeldamist (näide 44) ning tagasisidestamist (näide 45).

(43) Aga ma just mõtlen, et see on võib-olla ka kõige mõistes, et nii nagu protsessi mõistes on nüüd seal, kus inimesed omavahel suhtlevad, oma arvamusi avaldavad, nagu suhtlevad omavahel, see, kus sa näed, kuidas teised inimesed suhtlevad. See kus sa lähed ise asendama, proovida suhelda, suhelda teistmoodi. Et ma arvan, et need suhtluse kohad on võib-olla need kohad, kus see õppimine kõige rohkem välja tuleb. (I7)

(44) Mina arvan, et kõige rohkem need kohad, kus toimub peegeldamine, mida me hästi palju kasutame. (I8).

(45) Et ma tunnen, et see tagasiside on seal hästi-hästi oluline, et nii etenduse mõistes kui ka nagu enda mõistes pärast mingit töötuba, või noh enda jokerdamist, et see teeb, et noh, üldise tagasiside, nii endalt kui teistelt osalejatelt, vaata, et kõigelt. Et see nagu muudab ka selle õppimiseks. (I7)

Näitest 43 ilmneb ka otsene seos sotsiaalse õppimisega, millele viitab intervjuueeritava sõnad *kus sa näed, kuidas teised inimesed suhtlevad* ning mis toovad esile sotsiaalse õppimise teoorias kirjeldatu vaatluse. Teiste inimeste suhtluse vaatamine näitab, et

vaadeldakse modelleerimist, mis on õppimiskohaks foorumteatris ja mille vahendusel õpitakse.

Kui reastada intervjueeritavate poolt välja toodud õppimiskohad, selgub, et kogu foorumteatri protsess pakub õppimiskohtasid. Alustades algusringist ja mängudest (töötoa algus), liikudes edasi etenduse loomise juurde ning sealt juba etenduse esitamiseni, koondub sellest foorumteatri töötoa ülesehitus, kui ka foorumteatri etenduse osa (etenduse esitamine). Töötuba ja etendus on ka kaks võimalikku vormi foorumteatrile. Kogu foorumteatri ülesehitus (nii töötuba kui ka etendus) on ümbritsetud ja juhitud protsessist, mille käigus toimub foorumteatrile kohaselt igal juhul suhtlus ja mille käigus on igal juhul osalejad ise aktiivselt kaasatud - see tähendab, et osalejad ise loovad ka etenduse, mille nad ise ka ette kannavad.

Sellest tulenevalt võib kaheksa intervjueeritava kirjelduse põhjal järeldada, et foorumteater pakub igal ajahetkel õppimiskohta. Seda tingimusel, et foorumteater on läbi viidud professionaalselt, õigele sihtgrupile, õigel teemal ning õigetel tingimustel (vabatahtlik, osalejal põhinev jne). Lisaks intervjueeritavatele, kes tõid eraldi foorumteatri kui protsessi välja, kinnitab seda ka näidete 35-38 kõrvutamise ajalise järjestusse foorumteatri ülesehitusest lähtuvalt.

3.2.4. Sotsiaalne õppimine

Empiirilise materjali analüüsi käigus koondus alakategooria – sotsiaalne õppimine – mille koodid loovad seoseid foorumteatri ja sotsiaalse õppimise teooria vahel. Nii toovad viis intervjueeritavat välja kohad (nt *aruteluring* (46), *lava* (47)) ja olukorrad (nt *vaatamine* (48)) kus nemad õpivad teiste kogemuse, vaatlemise jm raames:

(46) [...] No jaa, et igaühel on oma arvamus ja kes kuidas näeb seda lahendust, eks ole. Ja siis me arutame ringis - üks ütleb, et aa, mul on vaja seda nii, teine ütleb, et minumeest nii. Sealt ju nagu kõik koorubki. (I1)

(47) Foorumteater annab võimaluse siis nii-öelda teiste vigadest õppida. Mis on minu arust nagu väga väga oluline võimalus ja oskus, et sa saadki minna lava peale, teha mingi vea läbi ja sul ei ole sellest eluliselt, reaalseid elulisi

tagajärgi. Et sa lihtsalt näed, et kui käitunud nii või nii või nii, et mis võib juhtuda, ekssole. (I6)

(48) Ma õppisin hästi palju läbi vaatamise. (I8)

Toodud näited on võrreldavad sotsiaalse õppimise teooria esimese etapi – märkamisega. Näited 46 ja 48 kirjeldavad selgelt uue käitumise või teadmise (millest kujuneb käitumine) vaatlemist. Näide 47 kirjeldab nii vaatlemist (publikul on võimalus vaadelda lava peal toimuvat käitumist), kaudsemalt ka sotsiaalse õppimise teooria teist etappi – salvestamist. Juhul, kui katsetatud käitumine viib eduni (*et sa lihtsalt näed, et kui käitunud nii või nii või nii, et mis võib juhtuda, ekssole*), võib publik ka eduka lahendusvariandi salvestada ehk endale meelde jätta.

Näited 49 ja 50 illustreerivad samuti sotsiaalse õppimise teooria teist etappi ehk vaadeldud käitumise meelde jätmist.

(49) Ja võib-olla omal ei olegi sel teemal üldse kogemusi, aga kellelgi grupis on. Siis saad jälle selle kogemuse endale juurde. (I2)

Siin kirjeldab salvestamise protsessi „saad jälle selle kogemuse endale juurde“. Sellest järeldub, et teise grupiliikme kogemus, mida on kuulatud (sotsiaalse õppimise teooria kohaselt vaadeldud), jäetakse endale meelde (salvestatakse).

(50) [...] ütleme inimesed, kes on pigem ütleme nõrgemas positsioonis tihtipeale tunnevadki, et nende käitumisest midagi ei muutu ja seetõttu vahet ei ole, kuidas nad käituvad. [...] Aga kui nad näevad, et reaalselt, kui nemad teevad mingi muutuse, muutub enamasti ka midagi teises inimeses. Teise inimese käitumises, siis see teadmine, et kas nüüd paremuse või halvemuse pole, aga kui mina midagi muudan, siis muudab ... või mina oma käitumist muudan, muutub ka teiste käitumine. See paneb neid vähemalt mõtlema ja otsima neid kohti, kus oma käitumist või et ... kuidas oma käitumisega tuua kaasa sellist tulemust nagu me soovime. (I5)

Siinkohal viitab sotsiaalse õppimise teisele etapile „kui nad näevad, et reaalselt, kui nemad teevad mingi muutuse ...“, mis eeldab, et muutust loov käitumine on neile ette mudeldatud (toimub märkamine) ning kuna käitumine oli edukas („muutub enamasti ka midagi teises ...“), võib eeldada, et varasemalt muutumatu käitumine salvestatakse üle eduka käitumisega.

Näide 51 seob foorumteatri sotsiaalse õppimise teooria kolmanda etapiga: jäljendamisega.

(51) Ehk siis tegelikult sa saad kõrvalt niiöelda ühte olukorda mitu korda läbi vaadata ja teha sealt järeldusi, et ... kasvõi ükskõik, mis muudeks järgnevateks konfliktiolukordadeks oma elus. (I6)

Jäljendamisele viitab „ ... ükskõik, mis muudeks järgnevateks konfliktiolukordadeks oma elus“. Sellest järeldub, et vaadeldud olukorra järeldused võetakse endaga kaasa juhuks, kui neid järeldusi peaks kunagi vaja minema. See aga eeldab sarnase olukorra taastekkimist.

Lisaks ülaltoodule viitavad ka näited 10 ja 47 samuti sotsiaalse õppimise teooria märkamise ja salvestamise etappidele. Nii järeldub, et seitsme intervjueritava poolt öeldu loob selge seose sotsiaalse õppimise teooria erinevate etappidega.

Mõistmaks, mis mõjutab intervjueritavate õppimist foorumteatri kogemuse läbi koondus andmeanalüüsi tulemusena kategooria **õppimise mõjutajad**, mis koondab endas kolm alakategooriat: sotsiaalsed suhted, juhendamine ja huvipõhine

3.2.5. Sotsiaalsed suhted

Alljärgnevalt on esitatud andmestikust kogutud koodid, mis viitavad sotsiaalsete suhetele kui õppimise mõjutajatele foorumteatri kogemuse kontekstis. Nii on kuus intervjueritavat välja toonud, et nende õppimist on foorumteatri kogemuse puhul enim mõjutanud inimesed, kellega koos foorumteatrit kogetakse, rõhutades teiste kogemust ja arutamist (näide 52), kui ka meeskonna ja teiste, ümber olevate inimeste olulisust (näited 53 ja 54). Näite 53 puhul andis intervjueritav vaid ühesõnalise vastuse intervjuuküsimusele.

(52) Selline teiste kogemus ja arutamine. (I1)

(53) Meeskond. (I3)

(54) Ma mõtlesin just ka, et inimesed ümber. Et see nagu grupienergia ja see tunnetus kõik on tegelikult väga-väga oluline. (I4)

Üks intervjuueeritav viis tähelepanu ka nendele, kellele foorumteatrit tehakse (näiteks töötoa läbiviimisel), asetades rõhu võrreldes eelnevate näidetega osalejale, mitte niivõrd grupile, kellega ühiselt foorumteatrit rakendatakse:

(55) Teine võib-olla see ... nagu need on need võimalused, mida sa saad nagu kasutada, on need inimesed su ümber ja kindlasti ka need töötoas osalejad inimesed, kellega on olnud võimalus seda teha. Tulevad selle teemaga kaasa või kes just ei tule sellega kaasa. Kindlasti on seda õpikogemust väga palju mõjutanud mingisugused keerulisemad tüübid, kes on olnud nendes töötubades ja etendustes ja kõige suuremad mingid väljakutsed. (I8)

Nii foorumteatrit kui ka sotsiaalse õppimise teooriat (aga ka sotsiaalkonstruktivistliku lähenemist) seovad omavahel sotsiaalsed suhted. Nagu eelnevast selgub, omavad sotsiaalsed suhted ka õppimise mõjutaja rolli foorumteatri kogemuse kontekstis.

3.2.6. Juhendamine

Ühe õppimise mõjutajana foorumteatris eristus ka foorumteatri juhendaja, kes omab andmestikust lähtuvalt otsest mõju õppimisele. See toodi esile kolme intervjuueeritavate poolt (näited 56, 57 ja 58). Oluline on siinkohal märkida, et kolmest intervjuueeritavast kaks (I5 ja I8) omavad pikajalist kogemust foorumteatri juhendajatena. Silma paistab see eeskätt seetõttu, et neli intervjuueeritavat, kes omavad kahe- ja kolmeaastast kogemust, ei too kordagi välja, et õppimist foorumteatris võiks mõjutada juhendaja.

(56) Ma arvan, et see [juhendamine] on kõige olulisem selle protsessi juures.(I6)

(57) See sõltub esiteks selle protsessi juhi oskusest kuulata. Ja märgata. Alguses.(I5)

(58) Kas sa oled jokkerina päriselt kohal ja kas sa oled nende inimeste jaoks kohal. Et siis tuleb see õppimine. (I8)

Üldistavalt lubab see järeldada, et pikemaajalise foorumteatri kogemusega intervjueeritavad näevad juhendajal olulisemat rolli, kui teevad seda lühemaajalise foorumteatri kogemusega intervjueeritavad. Samal ajal joonistub välja, et lühemaajalise foorumteatri kogemusega intervjueeritavad (I1, I3 ja I4) näevad õppimise mõjutana pigem gruppi ja meeskonda, kellega ühiselt foorumteatit kogetakse (näited 52-54).

3.2.7. Huvipõhine

Kolmandaks teguriks, mis mõjutab õppimist foorumteatris, kujunes asjaolu, kas inimesel, kes foorumteatrit kogeb, on huvi ja tahtmine õppida.

(59) Et ma ise olen küll nagu enda puhul tähele pannud, kui on teinekord käsitletud mingeid teemasid, mis mind kas ei puuduta ... siis ega ma väga võib-olla ei tahagi sealt midagi võib-olla õppida. (I3)

(60) Ja noh ka ilmselt see teema, et kas see teema huvitab onju. (I4)

(61) Võib-olla see, kui palju sa nagu päriselt ise tahad õppida. Kas sa nagu tahad sellest õppida või mitte. (I7)

Huvi kui õppimise mõjutajat tõid välja kolm intervjueeritavat. Huvi kui õppimise mõjutajat saab õppimise seisukohast käsitleda kui õppija isejuhtimist – huvi, mis tuleneb õppijast endast, on see, mis mõjutab, kas inimene õpib foorumteatris või mitte.

3.3. Kuidas kirjeldavad täiskasvanud oma õpikogemusi foorumteatris?

Viimasele uurimisküsimusele vastamiseks moodustus kaks põhikategooriat. Nii kirjeldavad täiskasvanud oma foorumteatri õpikogemust emotsioonipõhiselt kui ka protsessipõhiselt.

Tabel 4 Kategooriad õpikogemuse kirjeldamiseks foorumteatris.

Kategooria	Koodi näide
Emotsioonipõhine	<i>Mina ütleks lihtsalt, et õppimise kogemus on positiivne, selles mõttes, et halbu asju pole õppinud ju. (I1)</i>
Protsessipõhine	<i>Et minu jaoks see õpikogemus on olnud nagu ... nagu selles mõttes nagu hästi-hästi pikk protsess [...]. (I4)</i>

3.3.1. Emotsioonipõhine õpikogemus

Emotsioonipõhine õpikogemus koondab endas intervjueeritavate foorumteatri õpikogemuse emotsioone. Kaheksast intervjueeritavat kaks avab enda õpikogemust foorumteatris märksõnadega nagu „positiivne“ (näide 62), üks intervjueeritab kirjeldab enda õpikogemusi nii positiivse kui ka negatiivse (näide 63).

(62) Positiivne. Õpikogemus on nagu ... kuidas ma nüüd ütlen jälle. [...] Et ma arvan, et foorumteater kui õ annab positiivse ... on üpris positiivne viis uute asjade õppimiseks. (I6)

(63) Õppimise kogemus on olnud nii positiivne kui ka negatiivne, minu arust. (I2)

Sarnaselt foorumteatri kogemuse kirjeldamisele emotsioonidega, selgub ka siit seos õppimise emotsionaalse tasandiga, mis sisaldab endas ka emotsioone, mida samuti pakub ka foorumteatri õpikogemus.

3.3.2. Protsessipõhine

Kolm intervjueeritavat mõtestasid enda õpikogemust pigem protsessina:

(64) Et minu jaoks see õpikogemus on olnud nagu ... nagu selles mõttes nagu hästi-hästi pikk protsess ja ma arvan, et see kestab edasi ja ma arvan, et ... et ma võib-olla ei oskagi seda mõista. (I4)

Samuti jõudsid kolm intervjueeritavat sarnasele mõttele, et mida kauem on nad foorumteatriga tegelenud, seda enam nad tunnevad, et nad ei tea foorumteatrist kõike (näide 65).

(65) Et ma tahaks nagu, et jah, ma ei tea, et see õpikogemus on olnud nagu ... noh, selline tunne on, et mida rohkem sa tead, seda rohkem sa tead, et sa ei tea mitte midagi. Et ma tahaks nagu niimoodi, et ma saan aru, et ma mingeid asju nagu oskan. Aga ... aga mida aeg edasi, seda vähem pädevaks ma ennast pean. (17)

Sellest võib järeldada, et foorumteater pakub õppimist ka neile, kes on foorumteatriga pikemaajaliselt tegelenud. Seega ei saa foorumteatrit n-ö selgeks õppida, vaid ta loob uusi õpikogemusi ka neile, kes on sellega pikemaajaliselt tegelenud.

4. EMPIIRILISE MATERJALI ANALÜÜSI KOKKUVÕTE

Tuginedes andmestiku analüüsile on alljärgnevalt esitatud analüüsi tulemused, lähtudes nii uurimisküsimuste näol moodustunud raamistikust kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul kui ka intervjueeritavate poolt kirjeldatud foorumteatri fenomenist.

Täiskasvanute foorumteatri kogemust kirjeldavad eelkõige positiivsed emotsioonid. Lisaks avatakse enda kogemust foorumteatrist läbi probleemide ja konfliktide lahendamise (kõik intervjueeritavad). Sellest järeldub, et intervjueeritavate jaoks täidab foorumteater oma eesmärgi lahendada konflikte ja probleeme, toetudes samaaegselt ka foorumteatri enda põhimõtetele, mida intervjueeritavad ka kogenud on. Kõik intervjueeritavad kirjeldasid enda foorumteatri kogemust ka läbi muutuste, mida osalejad on tajunud nii endas kui ka teistes, kes on foorumteatrit kogenud ja kelle puhul on intervjueeritavad märganud sellest tulenevaid muutusi.

Kõik intervjueeritavad seostavad foorumteatri kogemusi õppimisega. Selle illustreerimiseks jagati seda, mida foorumteater on neile õpetanud kui ka seda, mis hetked foorumteatris pakuvad õppimiskohta. Tähelepanuväärseks teeb õppimiskohtade kirjeldamise asjaolu, et andmeanalüüsi käigus selgus, et foorumteater kogu protsessina pakub igal ajahetkel osalejatele õppimiskohti ja –võimalusi. Kuigi intervjueeritavad kirjeldasid erinevaid konkreetseid momente ja tegevusi, mis õppimist võimaldavad, näitas välja toodud õpikohtade kõrvutamise, et nad üheskoos moodustavad kogu foorumteatri protsessi algusest kuni lõpuni. Seda toetas ka kahe intervjueeritava poolt välja toodu, et kogu foorumteatri protsess pakub õppimomente.

Seitse intervjueeritavat kirjeldasid enda foorumteatri kogemusi läbi sotsiaalse õppimise teooria seisukohtade: õppimine läbi vaatluse, läbi teiste kogemuse jmt. Lisaks mõjutab intervjueeritavate õppimist foorumteatri kogemuse läbi eeskätt sotsiaalsed suhted foorumteatri toimumise hetkel (meeskond, grupp jne), vähem tähelepanu pöörati juhendamisele ja huvile kui õppimise mõjutajatele. Analüüsides huvi ja juhendamise mõju õppimisele võis märgata, et pikemaajalist foorumteatri kogemust omanud intervjueeritavad pidasid juhendamist oluliseks mõjutajaks, samal

ajal kui lühema foorumteatri kogemusega intervjueeritavad nägid peamise mõjutajana inimese enda huvi. Samas ei ole piisavalt empiirilist materjali, et seda seost kinnitada.

Arvestades, et foorumteatri õpikohtade kirjelduse tulemusena selgus, et kogu foorumteatri protsess loob õpikohti, võib kaudselt järeldada, et iga foorumteatri kogemus on õpikogemus. Siiski avavad intervjueeritavad oma õpikogemusi läbi emotsioonide (nii positiivne kui ka negatiivne), ent kolm intervjueeritavat kirjeldavad oma õpikogemusi ka läbi pikemaajalise protsessi.

Täiskasvanute foorumteatri kogemus on läbi põimunud kahest peamisest aspektist: peale selle, et foorumteater loob inimeses muutusi, pakub foorumteatri kogemus ka õppimist. Kõik kaheksa intervjueeritavat kinnitasid, et foorumteatri kogemus on loonud neis muutuse. Lisaks sellele, et foorumteater on intervjueeritavatele andnud juurde julgust, enesekindlust, eneseanalüüsi oskust ja võimet, on see muutnud ka seda, kuidas intervjueeritavad maailma tajuvad, kuidas konflikte lahendavad või kuidas probleemidesse suhtuvad. Sellele annab kinnitust ka asjaolu, et üle poolte intervjueeritavatest (viis intervjueeritavat kaheksast) kirjeldasid ka muutusi, mida foorumteater on nende hinnangul teistes loonud. Kuna muutust läbi foorumteatri kogemuse vaadeldakse läbi iseenda kui ka teiste, lisab see kinnitust, et foorumteater loob inimeses muutust.

Kõige enam kirjeldavad täiskasvanud oma foorumteatri kogemust läbi õppimise. Siinkohal loob erilist väärtust veel asjaolu, et foorumteatri vahendusel on õpitud lisaks konkreetsetele oskustele (meeskonnatöö, juhtimiskogemus jne) ka erinevaid suhtumisi ja hoiakuid. Siin peitub ka foorumteatri õppimise fenomen: foorumteatri kogemus loob väga sügavaid muutusi nii selles, kuidas inimene käitub, kui ka selles, kuidas ta maailma, sh teisi inimesi näeb ja tajub.

5. ARUTELU, JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Kogemus on just see, mis eristab õppimist täiskasvanueas õppimisest lapsena (Beckett, 2011, 35). Täiskasvanuhariduses vaadeldakse õppijat tema senistest kogemustest lähtuvalt: esikohal on õppija enda kogemused, asetades rõhu kogemusele ja selle mõistmisele. Vastavalt Lindeman'ile on just kogemuse tähenduse mõistmine täiskasvanuhariduse eesmärgiks (Nixon-Ponder, 1995). Uurides täiskasvanute õpikogemust foorumteatrist, toob see esile tähendused ja arusaamad, mida foorumteatrit kogunud täiskasvanud on foorumteatri kogemustele omistanud. Kui ühest küljest aitab see mõista foorumteatrit kui fenomeni, rikastab see teisalt ka täiskasvanuhariduses kasutatavaid meetodeid – kas foorumteater ise või selle elemendid saavad täiendada iga täiskasvanutega töötava koolitaja tehnikaid või meetodeid.

Täiskasvanud seovad enda foorumteatri kogemust kõige enam õppimise ja muutustega, mida need kogemused on neis esile kutsunud. Selge seos ilmneb kahel moel: eeskätt läbi intervjueeritavate enda poolt kirjeldatud muutuste ja õppimise, kui ka seeläbi, kuidas töid intervjueeritavad esile õpikohti foorumteatris. Vastavalt Lachmanile (1997) toimub õppimise käigus stabiilne muutus, mis on tingitud interaktsioonist keskkonnaga. Foorumteater tähistab siinkohal keskkonda (sh sotsiaalset, arvestades teiste inimeste juuresolekut) ning tuginedes foorumteatri kogemustele, kirjeldavad intervjueeritavad muudatusi nii endas, kui ka muudatusi, mis nad on märganud teistes inimestes, kes on foorumteatrit kogunud. Just foorumteatri kogemus on see, mis on intervjueeritavate poolt kirjeldatud muutused loonud. Kogemuste kaudu muutuste loomisest järeldeb ka Kolbi arusaam, et õppimine toimub läbi elukogemuste (Kolb, 2005, xviii). Läbi foorumteatri kogemuse on muutunud intervjueeritavate suhtumised ja hoiakud, tuge on leitud probleemide ja konfliktide lahendamisele ja omandatud on oskusi inimestega töötamiseks.

Teine oluline aspekt, mis kinnitab foorumteatri kogemuse seostamist õppimisega, on intervjueeritavate poolt välja toodud õpikohad. Foorumteater pakub läbi kogu protsessi õpikohtasid, alustades tavapärase algusringiga kui esimese harjutusega

foorumteatris ning lõpetades foorumteatri etenduses toimuvate vastumängudega. Oluline on ka silmas pidada, et osad intervjueeritavad kirjeldasid kogu foorumteatri protsessi kui õpikohta, tuues esile ka õppijakeskse lähenemise, mida foorumteater pakub. Lisaks protsessile kirjeldati õpikogemust ka läbi emotsioonide.

Foorumteatri käigus õpitav ja kogetav on väga tugevalt seotud sotsiaalse õppimise teooriaga. Pidades silmas, et Bandura sotsiaalse õppimise teooria kohaselt on käitumised, mida saab õppida läbi otsese kogemuse, õpitavad ka läbi vaatluse (Trope, 2016), on mitmed intervjueeritavad toonud välja, kuidas nad õpivad kas läbi teiste kogemuste või ka läbi asenduste, mis foorumteatri etendustel läbi viiakse. Siit ilmneb, et foorumteater pakub sotsiaalse õppimise teooriale sarnaselt õppimist kas läbi enda vahetu kogemuse või läbi teiste kogemuse (sh käitumise). Oluliseks peetakse gruppi, milles õppimine toimub, kui ka juhendajat, kes protsessi juhib. Igal juhul on sotsiaalne kontekst kui ka sotsiaalne situatsioon (eeldus sotsiaalse õppimise teooriale kui ka olukord, mida foorumteatris uuritakse) olulised eeldused õppimise toimumiseks. Pidades silmas sotsiaalse õppimise teooria ja foorumteatri omavahelist seost ja sarnasust, pakub foorumteater praktilisi näiteid sellest, kuidas sotsiaalse õppimise teooria rakendust leiab. See võiks huvi pakkuda kõikidele õpetajatele ja koolitajatele, kes oma töös sotsiaalse õppimise teooriat rakendavad. Lisaks on selge seos sotsiaalse õppimise teooria ja foorumteatri vahel rakendatav ka draamapedagoogikas kui ka sotsiaaltöös ja noorsootöös. Seda enam, kui noorsootöö ja sotsiaaltöö kontekstis on foorumteater juba rakendust leidnud ning nimetatud valdkondade raames on foorumteatrit ka uuritud.

Andmeanalüüsist tulenevalt ilmneb foorumteatri fenomenina kaks aspekti. Ühest küljest peitub foorumteatri fenomen selles, et foorumteatri kogemus loob väga sügavaid muutusi selles, kuidas inimene käitub. Teisalt peitub foorumteatri fenomen selles, kuidas inimene maailma ja teisi inimesi näeb ja tajub. Fenomenina lubavad nimetatud aspektid end välja tuua eeskätt seeläbi, et kõik kaheksa intervjueeritavat kinnitasid, et foorumteatri kogemus on loonud muutusi nii selles, kuidas nad käituvad, kui ka selles, kuidas nad maailma tajuvad ja näevad. Siinkohal tuleb silmas pidada, et peale selle, et intervjueeritavad olid erinevas vanuses (vanuses 25-61), oli intervjueeritavatel erinev kogemus foorumteatrist nii ajalisest aspektist (foorumteatri kogemus ulatus kahest aastast kahekümne aastani), kui ka rollist lähtuvalt (töötoas

osalejad, näitlejad, juhendajad, foorumteatri jokkerid). Sellele vaatamata kirjeldasid intervjueeritavad foorumteatri fenomeni samadele aspektidele toetudes.

Siinkohal ei tohiks foorumteatri kui fenomeni uurimine peatuda. Empiiriline materjal, mida käesoleva töö jaoks koondasin, andis juurde mitmeid aspekte, mida jätkuvalt foorumteatris uurida. Näiteks kui foorumteater on kõikides intervjueeritavates loonud muutust, tõstatab see ühe võimaliku teemana uurida foorumteatrit edaspidises kui meetodit transformatiivseks õppimiseks. Samuti, kui intervjueeritavad tõid välja, et nende õppimist foorumteatris mõjutab juhendaja, on üheks uurimise valdkonnaks kindlasti juhendaja kui täiskasvanute koolitaja roll foorumteatris õppimise mõjutajana. See aitaks selgitada välja, missugused foorumteatri juhendaja omadused ja oskused mõjutavad osalejate õppimist enim. Nii transformatiivne õppimine kui ka juhendaja rolli mõju õppimisele on olulised teemad ka täiskasvanuhariduses, mida foorumteatri vahendusel uurida ja ka rakendada. Igal juhul toetab foorumteater täiskasvanuharidust, pakkudes meetodina võimalike tehnikaid, mida täiskasvanute koolitajad, õppejõud ja õpetajad kasutada saaksid.

Tuginedes magistritöö raames intervjueeritavate kirjeldustele ja tähendustele, mida foorumteatri kogemuse mõtestamise raames avati, saab öelda, et foorumteatri kogemus on õpikogemus. Foorumteater loob inimestes pikaajalisi ja püsivaid muutusi nii nende käitumises, kui ka selles, kuidas nad maailma näevad ja tajuvad. Foorumteatrit saab vaadelda kui sotsiaalset õppimist, luues võimaluse õppida läbi enda otsese kogemuse kui ka läbi teiste kogemuste kirjelduste ja käitumiste vaatluse. Arvestades, et foorumteatri kogemust ei ole täiskasvanutest lähtuvat uuritud, omab magistritöö väärtust nii foorumteatri kui ka täiskasvanuhariduse kontekstis.

ALLIKAD

Babbage, F. (2004). *Augusto Boal*. United Kingdom: Routledge.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice-Hall Inc.: New Jersey.

Bandura, A., McDonald, F. J. (1963). Influence of social reinforcement and the behavior of models in shaping children's moral judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(3), 274–81.

Bandura, A., Ross, D., Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(3), 575–582.

Bandura, A., Ross, D., Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3–11.

Barak, A. (2016). Critical Consciousness in Critical Social Work: Learning from the Theatre of the Oppressed. *British Journal of Social Work*, 46, 1776–1792.

Beckett, D. (2010). Adult Learning: Philosophical Issues. Rmt. K. Rubenson (Ed.). *Adult Learning and Education*. Canada: Elsevier Ltd, 35–40.

Bhukhanwala, F. (2014). Theatre of the oppressed in an after-school program: Middle school students' perspectives on bullying and prevention. *Middle School Journal*, Vol. 46(1), 3–12.

Boal, A. (1995). *The Rainbow of Desires*. United Kingdom: Routledge.

Boal, A. (1998). *Legislative Theatre*. Routledge: New York.

Boal, A. (2002). *Games for Actors and non-Actors*. Second Edition. United Kingdom: Routledge.

Boal, A. (2006). *The Aesthetics of the Oppressed*. United Kingdom : Routledge.

Buchleitner, K. (2010). *Glimpses of Freedom. The Art and Soul of Theatre of the*

Oppressed in Prison. Berlin: Transaction Publisher

Burdick, C. L. (2014). The Merits, Limitations, and Modifications of Applying Bandura's Social Learning Theory to Understanding African American Children's Exposure to Violence. *American International Journal of Social Science*. 3(5), 183–190.

Experience. (n.d.). In *Cambridge Dictionary*. Cambridge University Press.

[2018, veebruar 16]

<https://dictionary.cambridge.org>

Cameron, R., Harrison, J. L. (2012). The interrelatedness of formal, non-formal and informal learning: Evidence from labour market program participants. *Australian Journal of Adult Learning*. 52(2), 276–309.

Chartrand, T. L., Bargh, J. A. (1999). The chameleon effect: the perception-behavior link and social interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 76(6), 893–910.

Davis, D., O'Sullivan, C. (2000). Boal and the shifting sands: the un-political master swimmer. *New Theatre Quarterly*, 16(63), 288–297.

Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Collier Books.

Duffy, P., & Vettraino, E. (Eds.). (2010). *Youth and theatre of the oppressed*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Eberhart, K. (2005, mai 26). Mari-Liis Velberg: foorumteater hoolib ja aitab. *Eesti Päevaleht*.

[2018, märts 3].

<http://epl.delfi.ee/news/kultuur/mari-liis-velberg-foorumteater-hoolib-ja-aitab?id=51011450>

Kogemus. (2009). *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Eesti keele Instituut.

[2018, aprill 15]

<https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kogemus&F=M>

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool. (2018). *Teatripedagoogika muutuv maailmas. E-õpik teatrikõrgkoolide üliõpilastele*. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikool.

[2018, märts 7]

<http://www.ema.edu.ee/wp-content/uploads/2018/02/Teatripedagoogika-muutuv-maailmas-1.pdf>

Fingeld-Connett, D. (2014). Use of content analysis to conduct knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews. *Qualitative Research*. 14(3). 341–352.

Flick, U. (2013). *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis*. Los Angeles: SAGE

Flores, H. (2000). From Freire to Boal. *Education Links*, 61/62, 41–42.

Fox, K. (2008). Rethinking Experience: What Do We Mean by This Word “Experience”? *Journal of Experiential Education*, 31(1), 36–54.

Hallik-Vilu, K. (2017). *Draamaõpetuse kasutamine õppekasvatustöös ja teatrelamuste mitmekesisus Lääne-Virumaa lasteaedades*. [Bakalaureusetöö]. Tallinna Ülikooli Rakvere kolledž.

Hanna, R. C., Crittenden, V. L., Crittenden, W. F. (2013). Social Learning Theory: A Multicultural Study of Influences on Ethical Behaviour. *Journal of Marketing Education*. 35(1), 18–25.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005.) *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.

Hohr, H. (2012). The Concept of Experience by John Dewey Revisited: Conceiving, Feeling and “Enlivening”. *Studies in Philosophy and Education*, 32(1), 25–38.

Houwer, J., Barnes-Holmes, D., Moors, A. (2013). What is learning? On the nature and merits of a functional definition of learning. *Psychonomic Bulletin & Review*,

20(4), 631–642.

Howard, L. A. (2004). Speaking Theatre/Doing Pedagogy: Re-Visiting Theatre of the Oppressed. *Communication Education*, 53(3), 217–233

Illeris, K. (2003). Towards a contemporary and comprehensive theory of learning. *International Journal of Lifelong Learning*, 22(4), 396–406.

Illeris, K. (2007). What Do We Actually Mean by Experiential Learning? *Human Resource Development Review*, 6(1), 84–95.

Julien, H. (2012). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications Ltd

Kalinkina, N. (2013). *Foorumteatri meetodi rakendamine sotsiaalsete probleemide ennetustöös Narva koolides*. [Lõputöö]. Tartu Ülikool, Narva Kolledž.

Kareva, D. (2011). Rõhk on rõhututel. *Sirp*. 22.

[2018, märts 19]

<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/teater/rohk-on-rohututel/>

Kask, J. (2014). *Foorumteatri kui aktiivõppe meetodi roll sotsiaalsete probleemide käsitlemisel noorsootöös Tallinna noortekeskuse näitel*. [Lõputöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar.

Knowles, M. S., Holton, E. F., Swanson, R., A. (2011). *The Adult Learner*. Sixth Edition. London: Elsevier.

Kolb, D. A. (2005). *Experiential Learning. Experience as the Source of Learning and Development*. Pearson Education, Inc.:United States of America. Second Edition.

Kracauer, S. (1952). The Challenges of Qualitative Content Analysis. *The Public Opinion Quarterly*, 16(4), 631–642.

Kunitsõn, N. (2017). *Foorumteatri käsiraamat*. MTÜ Foorumteater, 2017.

[2018, märts 3]

<https://foorumteater.com/upload/Julge-olla-onnelik.-FT-käsiraamat-1-1.pdf>

Lachman, S. J. (1997). Learning Is a Process: Toward an Improved Definition of Learning. *The Journal of Psychology*, 131(5), 477–480.

Lagerspetz, M. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Social Research*, 1(2).

McLaren, P. (1999). A Pedagogy of Possibility: Reflecting Upon Paulo Freire's Politics of Education. *Educational Researcher*, 28(2), 49–54.

Miller, K. (2016). *Draamakasvatus I kooliastmes (3.klassi näitel)*. [Magistritöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Haridusteaduste Instituut.

Nixon-Ponder, S. (1995). *Eduard C. Lindeman. Leaders in the Field of Adult Education*. Kent State Univ., Ohio Literacy Resource Centre. Washington DC: Department of Education.

Österlind, E. (2008). Acting out habits – can Theatre of the Oppressed promote change? Boal's theatre methods in relation to Bordieu's concept of habitus. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*. 13:1, 71–82.

Owens, A, Barber, K. (1997). *Dramawork*. Manchester: Caryl Press.

Piekkari, J. (2005). *Drama – a way to social inclusion. Practical process descriptions for drama workers*. University of Turku: Centre for Extensions Studies.

Powers, B., Duffy, P. B. (2016). Making Invisible Intersectionality Visible Through Theatre of the Oppressed in Teacher Education. *Journal of Teacher Education*, 67(1), 61–73.

Pratt, G., Johnston, C. (2007). Turning theatre into law, and other spaces of politics. *Cultural Geographies*, 14 (1), 92–113.

Rae, J. (2013). Facilitating learning spaces in forum theatre. *European Journal of Training and Development*, 37(2), 220–236.

Raid, T. (2000). *Foorumteatri võimalikkusest Eestis*. [Kursusetöö]. Viljandi Kultuurikolledž.

Rehorick, D.A., Bentz, V. M. (2008). *Transformative Phenomenology*. United Kingdom: Lexington Books.

SA Archimedes Noorteagentuur. [Mitteformaalne.ee](http://mitteformaalne.ee)

[2018, märts 12]

<http://mitteformaalne.ee/mitteformaalne-oppimine/>

Salomon, G., Perkins, D. N. (1998). Individual and Social Aspects of Learning. *Review of Research in Education*, 23, 1–24.

Schreier, M. (2013). *Qualitative Content Analysis*. London: SAGE Publications Ltd

Schunk, D. H. (2012). *Learning Theories: an educational perspective*. Sixth Edition. Boston: Pearson.

Schechner, R., Chatterjee, S., Boal, A. (1998). Augusto Boal, City Councillor: Legislative Theatre and the Chamber in the Streets: An Interview. *TDR*, 42(4), 75–90.

Schvede, J. (2012). *Foorumteater teoorias ja praktikas*. [Seminaritöö]. Tartu Ülikool, Viljandi Kultuuriakadeemia, kultuurhariduse osakond.

Sotsiaalne õppimine. (2014). *Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat*. Eesti Keele Sihtasutus.

[2018, aprill 26]

<http://www.eki.ee/dict/haridus/index.cgi?Q=sotsiaalne+õppimine&F=M&C06=et>

Teidla-Kunitsõn, G. (2013). *Foorumteater jõustamismeetodina tööks noorte täiskasvanutega*. [Bakalaureusetöö]. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste Instituut. Sotsiaaltöö osakond.

Trope, Y. (2016). Social Learning Across Psychological Distance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(1), 1–19.

VAT Teater.

[2018, veebruar 2]

<http://www.vatteater.ee/et/foorumgrupp/33/foorumteater-eestis-ja-mujal.html>

Velberg, M. (2008). *Foorumteatri rakendamise võimalusi koolivägivalla ennetustöö*

näitel. [Magistritöö]. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Sotsiaaltöö osakond.

Wilson, A. D., Onwuegbuzie, A. J., Manning, L. P. (2016). Using Paired Depth Interviews to Collect Qualitative Data. *The Qualitative Report*, 21(9), 1549–1573.

Yang, J. (2015). Recognition, Validation and Accreditation of Non-Formal and Informal Learning in UNESCO Member States. Germany: UNESCO Institute for Lifelong Learning.

LISA 1. POOLSTRUKTUREERITUD INTERVJUU KAVA

Uurimisküsimus 1: Kuidas kogevad täiskasvanud foorumteatrit?

1. Räägi, kuidas sa jõudsid foorumteatriteni?
2. Kui kaua oled foorumteatriga seotud olnud?
3. Mis sind foorumteatri juures kõige rohkem huvitab? Miks sa tegeled sellega?
4. Kuidas sa kirjeldaksid foorumteatrit? Mis see on?

Uurimisküsimus 2: Kas ja kuidas seostavad täiskasvanud foorumteatrist saadud kogemusi õppimisega?

1. Kas need kogemused on sulle midagi õpetanud? Kui jah, siis mida?
2. Kuidas sa ise seostad enda foorumteatri kogemust õppimisega?
3. Mis hetkel pakub foorumteater õppimisvõimalust/õppimist? Mis on foorumteatris see, mis pakub õppimist/õppimise võimalust?
4. Missuguseid seoseid tooksid välja foorumteatri ja õppimise vahel?

Uurimisküsimus 3: Kuidas kirjeldavad täiskasvanud oma õpikogemusi foorumteatris?

1. Mida veel, kui üldse, on foorumteater sulle õpetanud?
2. Mida õpib inimene foorumteatrit kogedes?
3. Missugune on sinu õpikogemus foorumteatrist?
4. Mis seda õpikogemust kõige enam mõjutas?